

A large, dark silhouette of a person in traditional African attire, possibly a runner or dancer, is positioned on the left side of the cover. The person is wearing a patterned wrap around their waist and is captured in a dynamic, forward-leaning pose, holding a long staff or spear. The background is a solid light blue.

Onderwijs beweeegt

*Jaarverslag
2014*

Voorwoord

Beste lezer,

We hebben u vorig jaar bericht over de turbulenties die het debat over de staatshervorming met zich heeft meegebracht. De impact van de mogelijke overdracht van delen van de bevoegdheid 'ontwikkelingssamenwerking' heeft VVOB en andere organisaties in de greep gehouden. Uiteindelijk is aan deze overdracht geen gevolg gegeven en konden VVOB en vele andere organisaties overgaan tot de orde van de dag.

We hoeven geen glazen bol om te voorspellen dat de ingezette politiek van de verschillende nieuw aangetreden regeringen elementen van rationalisering kan inhouden. Opnieuw kan dit een grote impact hebben op het domein 'ontwikkelingssamenwerking'. Opnieuw zal VVOB, met vele anderen, de vertaling van nieuw beleid in de werking van elke dag, maar ook op langere termijn, moeten opvangen. Hoewel we blijkens externe evaluaties goed scoren op vlak van efficiëntie en effectiviteit, blijven we alert en voorzichtig voor de mogelijke gevolgen voor onze organisatie. Maar de finaliteit van onze missie, de uitbouw van duurzame partnerschappen met landen in het Zuiden voor een verbetering van het onderwijs willen we te allen prijze overeind houden. Hierbij vertrekken we van blijvende coalities met Vlaamse onderwijspartners en wenden we onze ervaringen aan om ook de educatie van onze eigen Vlaamse scholieren te versterken.

In dit jaarverslag willen wij u ervan overtuigen dat VVOB ook het voorbije jaar hard heeft geïnvesteerd in de verdieping van deze missie en in het behalen van onze doelstellingen. Inhoudelijk lag de focus op de lerarenopleiding en op de vorming van de schoolleiding. Bij de technische ondersteuning konden we rekenen op

meer dan 15 Vlaamse partners uit het onderwijsveld die allen met VVOB een overeenkomst hebben ondertekend. Samen met deze Vlaamse onderwijspartners richten we ook onze blik op het Noorden en is er een uitwisselingsprogramma opgestart dat inspiratie moet bieden rond onze eigen, blijvende problematiek van de ongelijke kansen in Vlaanderen. Tot slot melden we u met enige fierheid dat VVOB zowel op ecologisch vlak, als op gebied van kwaliteit een gecertificeerde organisatie is!

U mag erop rekenen dat VVOB ondanks alle institutionele of politieke besommeringen voluit blijft investeren in een kwaliteitsvol onderwijs waarop elke scholier recht heeft.

Veel leesplezier!

Stefaan Van Mulders

Voorzitter VVOB vzw

Administrateur-generaal Agentschap Jongerenwelzijn

Inhoud

3 Voorwoord

4 Inhoud

5 Inleiding

7 Professionele ontwikkeling van leerkrachten

- 8 So Sam Borey, lerarenopleider in Cambodja getuigt
- 10 Leerkracht Joline Mukongo is een rolmodel voor meisjes in het landbouwonderwijs in de DR Congo
- 12 Impulsen geven aan ondernemerschap in Ecuador
- 14 Het topje van de ijsberg: rekenen in Zuid-Afrika
- 16 Het lager beroepsonderwijs in kaart brengen in Suriname
- 18 Innovatieve loopbaanoriëntering gaat nationaal in Vietnam
- 20 Versterken van kleuteronderwijs in Zambia
- 22 Het multiplicatoreffect van de capaciteitsontwikkeling in Zimbabwe

25 Schoolleiderschap

- 26 De rol van sectorcoördinatie voor de lerarenopleiding in Rwanda
- 28 Schoolmanagers zetten technisch en beroepsonderwijs op de kaart in Rwanda
- 30 Versterken van schoolleiderschap in Rwanda
- 32 Sloop de muren tussen de kleuter- en de lagere school in Vietnam
- 34 Opleidingen voor Zambiaanse leerkrachten inspireren de lokale gemeenschap

37 Bruggen bouwen voor gelijke onderwijskansen

- 38 Noord-Zuid-dialoog over gelijke onderwijskansen
- 40 Hoe een scholenband de schoolkok kan inspireren
- 42 Vlaamse jongeren dragen hun engagement uit voor en met het Zuiden
- 44 In 2014 maakten Klasse en VVOB de zomer-'Yeti' vanuit Suriname

46 Financieel verslag

50 Bestuursorganen van VVOB vzw in 2014

51 Colofon

Inleiding

Wat herinnert u zich nog van uw tijd op school? De kans is groot dat u meteen aan een leerkracht denkt. Die welbepaalde leerkracht die erin slaagde om u te begeistere en die u motiveerde om uw volledige potentieel te ontwikkelen. Dankzij deze leerkracht ontdekte u onvermoede talenten en werd u mee op weg gezet naar de persoon die u vandaag bent.

Goede leerkrachten, goede leerresultaten

En dat is niet toevallig, want internationaal onderzoek geeft aan dat de kwaliteit van de leerkracht in het klaslokaal de meest determinerende factor is voor de kwaliteit en het welbevinden op school – we laten de socio-economische achtergrond van leerlingen even buiten beschouwing, hoewel een goede leerkracht ook daar een belangrijk ‘democratiserend’ effect heeft. Goede leerkrachten zorgen voor goede leerresultaten: zo eenvoudig is het. Meer zelfs, goede leerkrachten zorgen voor welbevinden op school en het ontwikkelen van sociale vaardigheden. En laat deze vaardigheden nu essentieel zijn om uzelf ook na schooltijd verder te ontwikkelen binnen een veranderende maatschappij.

Schoolleiders versterken de leerkrachten

Maar goede leerkrachten kunnen het niet alleen. Ze kunnen enkel floreren in een omgeving die hen toelaat om een ‘goede’ leerkracht te zijn. Onderzoek toont dan ook aan dat het belang van didactisch leiderschap van de schooldirectie niet mag onderschat worden. Een goede schoolleider stimuleert leerkrachten om hun pedagogische vaardigheden ten dienste van de leerlingen te stellen en om zich steeds bij te scholen om nog beter te worden.

Kwaliteitsvol onderwijs voor iedereen

Het mag dan niet verbazen dat VVOB binnen haar huidige meerjarenprogramma, dat in 2014 van start ging, volledig focust op de professionalisering van leerkrachten en schoolleiderschap. Ge-

durende dit programma zal VVOB rechtstreeks en onrechtstreeks bijdragen aan de kwaliteitsversterking van 284.000 leerkrachten en 11.000 schoolleiders. Zij zullen deze versterkte capaciteiten inzetten om gemiddeld 5.000.000 leerlingen per jaar te bereiken: meisjes, jongens, kinderen uit achtergestelde omgevingen, etc. En dat op drie jaar tijd. Want daar gaat het ons om: het garanderen van kwaliteitsvol onderwijs voor iedereen.

Professionaliseren via internationale mobiliteit

In een derde hoofdstuk gaan we vervolgens in op onze inzet om het draagvlak voor een solidaire samenleving te versterken. VVOB is al jaren actief in Vlaanderen rond dit thema. Door onze gerichte inspanningen bereikt onze boodschap over gelijke kansen een grote groep. Sinds 2014 zoeken we naar maximale synergie met onze programma’s in het Zuiden. Dit doen we onder andere door een dialoog over gelijke onderwijskansen op te zetten tussen de partners in Vlaanderen en in het Zuiden. Een gedeelde uitdaging. Via internationale mobiliteit in het Scholenbanden-programma, het stageprogramma en een programma over gelijke onderwijskansen laten we leraren, directies, leerlingen, studenten en leraaropleiders inspiratie opdoen door interactie met hun collega’s in het Zuiden. Die ervaring gebruiken ze later om hun school- en klaspraktijk in Vlaanderen te verbeteren.

U leest er meer over op de volgende pagina’s.

Sven Rooms
Programmadirecteur

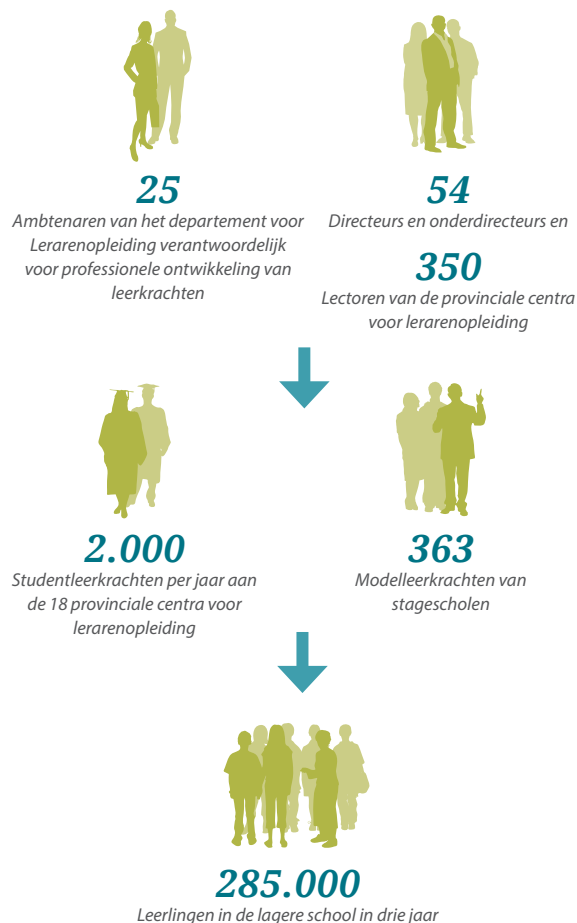

Professionele ontwikkeling van leerkrachten

“Ik hoop dat de verandering die ik heb doorgemaakt, mijn collega’s zal inspireren”

So Sam Borey, lerarenopleider in Cambodja getuigt

So Sam Borey is een 29-jarige lerarenopleider wetenschappen uit de provincie Kampot. Sinds 2014 is ze ook lid van de werkgroep van het VVOB-programma rond basisonderwijs. Na haar eigen professionele ontwikkeling zal ze één van de nationale trainers worden voor wetenschapsmethodologie lager onderwijs. Tevreden denkt ze terug aan hoe de participatie in de werkgroep haar veranderd heeft, zowel professioneel als persoonlijk.

In 2014 startte het Cambodjaanse ministerie van Onderwijs, Jeugd en Sport en VVOB een programma van drie jaar rond lerarenopleiding lager onderwijs. Dit programma zal de initiële lerarenopleiding voor wetenschap en wiskunde verder ontwikkelen. Het wil ook de centra voor lerarenopleiding en geassocieerde lagere scholen versterken op het vlak van stages. Ten slotte ondersteunt het het departement voor de Lerarenopleiding in het verzekeren van de kwaliteit van het lesgeven.

Capaciteitsopbouw

So Sam Borey keert terug van haar *try-out*, voorzien van stapels didactisch materiaal en kladversies van handboeken. Dit is deel van de activiteiten om de capaciteit op te bouwen van haar en negen andere werkgroepleden. Ze herinnert zich de weg die ze heeft afgelegd sinds ze deelnam aan de VVOB-werkgroep in 2014. Het deelnemen aan de workshops en trainingsactiviteiten heeft haar niet alleen geholpen om methodologische kennis op te bouwen, maar heeft ook geleid tot een opmerkelijk verschil in hoe ze invulling geeft aan haar werk.

Verandering in methodologie

Aan het einde van elke les reflecteert de leerkracht nu over de manier van lesgeven om zo continue de kwaliteit ervan te verbeteren. "In het verleden waren mijn lessen theoretischer", herinnert de leraaropleider zich. De huidige manier van lesgeven beschouwt ze als meer succesvol. Ze kan studenten nu beter begeleiden bij het uitvoeren van experimenten en het leggen van verbanden met de theorie. Ze besteedt nu ook meer aandacht aan misvattingen die studenten hebben over de leerstof en biedt de nodige ondersteuning. Dit heeft geleid tot een hogere betrok-

kenheid van de studenten. Zo stellen ze vragen en verwoorden hun ideeën. Ze hebben ook meer zin om te leren en begrijpen de lessen beter. So Sam Borey merkt een opmerkelijke verbetering op in de leeruitkomsten door het gebruik van deze studentgerichte aanpak.

Persoonlijke veranderingen

De deelname aan de werkgroep wetenschappen heeft haar ook op persoonlijk vlak veranderd. Ze voelt zich nu meer zelfzeker en staat ook meer open voor constructieve feedback. Dit heeft haar geholpen om nauwer betrokken te zijn bij de schoolontwikkeling.

Toekomst

Ze zou graag in de toekomst nog meer verbetering zien in de kwaliteit van het wetenschapsonderwijs in Cambodja. De leraaropleider voegt eraan toe: "Ik zal beginnen met mezelf te veranderen. Dan hoop ik dat de verandering die ik heb ondergaan, mijn collega's zal inspireren."

“Ik draag zorg voor mijn persoonlijke ontwikkeling en kan zo ook bijdragen tot de persoonlijke ontwikkeling van anderen”

Leerkracht Joline Mukongo is een rolmodel voor meisjes in het landbouwonderwijs in de DR Congo

Het VVOB-programma in de DR Congo verzekert dat leerkrachten en schoolhoofden in het technisch landbouwonderwijs leerlingen voorbereiden op nuttig werk in overeenstemming met de behoefte van de maatschappij en de arbeidsmarkt. De klemtoon ligt hierbij op de vorming van inspecteurs voor een betere begeleiding van landbouwscholen. De Belgische Ontwikkelingssamenwerking financiert dit programma, dat loopt van 2014 tot 2016. De activiteiten vinden plaats op het nationaal niveau maar ook op het niveau van drie pilootprovincies: Oost-Kinshasa, Bas Congo 2 en Bandundu 2.

In de DR Congo voert VVOB een programma uit ter ondersteuning van het technisch landbouwonderwijs. Een belangrijk onderdeel van dit programma is de vorming van leerkrachten. In dit land staan de 'Inspecteurs' in voor de vorming en bijscholing van leerkrachten. Het VVOB-team praat met Joline Mukongo over hoe dit eraan toe gaat in de praktijk. Zij is een landbouwingenieur en leerkracht in de school van Isingu, één van de negen pilootscholen van het VVOB-programma. Joline Mukongo heeft zelf het geluk gehad om veel vorming te krijgen. Ze deelt de opgedane kennis en inzichten graag met haar collega's.

Hoe ik leerkracht ben geworden

Joline Mukongo is een oud-leerling van de school van Isingu waar ze nu zelf leerkracht is. "Het was mijn vader die me aanmoedigde om landbouw te studeren, eerder dan handel, wat mijn voorkeur had", legt ze uit. "Mijn vader had een bescheiden boerderij en hij had mij nodig om moderne landbouwkennis te vergaren om de boerderij verder te moderniseren. Als leerkracht landbouw ben ik nu verantwoordelijk voor de keuzevakken van het derde tot het zesde jaar. Ik geef les in landbouw, plattelandsontwikkeling, topografie en teeltverbetering. Sinds mijn afstuderen sta ik reeds 15 jaar in het onderwijs. Ongeveer de helft van mijn vorming in deze periode kreeg ik in het kader van VVOB-programma's."

Vorming van collega's

De school van Isingu is de enige school in de DR Congo die nauw betrokken is geweest bij twee verschillende VVOB-programma's. "Ik heb het geluk gehad om deel te nemen aan alle vorming die de voorbije zes jaar werd aangeboden door de Inspectiediensten met steun van VVOB. Ik vond bijvoorbeeld de vorming in de competentiegerichte aanpak van lesgeven heel interessant en inspirerend."

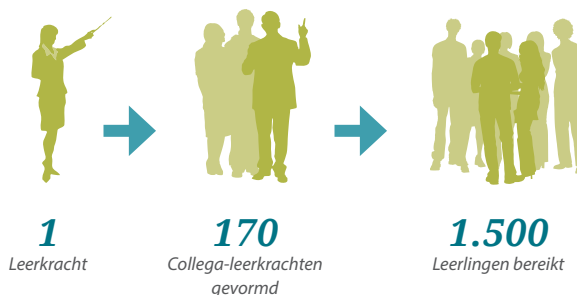
Als leerkracht heb ik honderden leerlingen onderwezen in verschillende onderwerpen. Maar ik krijg nog het meest voldoening als ik mijn collega's iets kan bijbrengen. Dit zijn er heel wat over de jaren heen. Ik schat dat ik ongeveer 170 collega-leraars heb gevormd, zowel van mijn eigen school als van andere scholen in de regio.

In ons lokaal netwerk wisselen we regelmatig kennis uit via *feedbacksessies*. Ik hou ervan om hierbij een leidende rol op te nemen. Mijn collega's zijn fier op me."

De kracht van samenwerking

"Ik ben ervan overtuigd dat de huidige samenwerking met mijn collega's bijdraagt tot beter landbouwonderwijs in mijn provincie. Dus heb ik ook geen spijt van mijn keuze om landbouwkundige te worden want ik voel me een nuttig lid van mijn gemeenschap. Mijn collega's appreciëren mijn bereidheid om mijn kennis met hen te delen. Onze schooldirectie ziet me als een belangrijke medewerker en als iemand die een voortrekkersrol opneemt."

Ik ben ook heel tevreden over het feit dat ik veel meisjes kan inspireren om landbouwkundige te worden. Elk jaar komen er meer meisjes naar onze school in Isingu. De meesten onder hen kijken naar me op als een rolmodel en daar ben ik werkelijk fier op."

Van links naar rechts: Vanessa Calvas, Caroline Decombel (VVOB) en Natasha Montalvo

Impulsen geven aan ondernemerschap in Ecuador

Ecuador zet sinds enkele jaren volop in op de versterking van haar economie. Door afgewerkte producten uit te voeren in plaats van grondstoffen blijft ook de meerwaarde in Ecuador. Om dit te realiseren heeft men technisch geschoolde mensen met ondernemingszin nodig.

VVOB werkt in Ecuador nauw samen met het ministerie van Onderwijs om ondernemerschap in het technisch onderwijs te verankeren. Centraal staat hierbij de opleiding van de leerkrachten.

We spreken hierover met Vanessa Calvas, Subsecretaris van Professionalisering, en Natasha Montalvo, Nationaal Directeur voor Nascholing en Permanente Vorming.

Leerkrachten en schoolleiders van het technisch onderwijs bereiden leerlingen voor op hun rol in de maatschappij en op waardig werk. VVOB zet in op capaciteitsontwikkeling van partners die actief zijn rond de professionele ontwikkeling van leerkrachten, schoolleiders, schoolbegeleiders, inspecteurs en mentoren in het technisch onderwijs.

Binnen het samenwerkingsprogramma in Ecuador biedt VVOB ondersteuning aan het ministerie van Onderwijs bij het uitschrijven van een overheidsbeleid voor technisch onderwijs, ontwerp en uitvoering van (een systeem voor) opleiding, stages in bedrijven, lerende netwerken, het ontwikkelen van educatief materiaal en het versterken van de dialoog tussen onderwijs en onder andere het bedrijfsleven.

470

Leerkrachten werden in de cursus gevormd in 2014

4.525

Leerlingen werden bereikt in 2014

765

Leerkrachten zullen worden gevormd in 2015

7.366

Leerlingen zullen worden bereikt in 2015

4.224

Leerkrachten potentieel gevormd in 2014-2016

40.671

Leerlingen zullen worden bereikt in 2014-2016

Technisch secundair onderwijs en ondernemen

Natasha Montalvo bevestigt dat het ministerie van Onderwijs belangrijke veranderingen doorvoert in het educatief aanbod. Het versterken van het technisch onderwijs is er één van. "Hierbinnen is ondernemen een fundamenteel thema. Het is immers noodzakelijk het zelfvertrouwen van afgestudeerden te verhogen om te ondernemen en zélf de vraag naar producten in het land in te lossen", stelt ze. "Daarom moeten de technische scholen praktische leercentra zijn waar de leerlingen vanuit de praktijk leren produceren en ondernemen."

Opleiding leerkrachten is fundamenteel

VVOB werkte het curriculum van een cursus ondernemen uit voor leerkrachten. In 2014 namen 470 leerkrachten hieraan deel in drie universiteiten. "Met deze opleiding wensen we de leerkrachten de instrumenten te geven om hen in hun rol te versterken als begeleider van studenten in ondernemen en produceren", vertelt Vanessa Calvas, Subsecretaris van Professionalisering. "Goed onderwijs in zijn functie als voorbereiding op het professioneel leven en het versterken van onze economie gaan zo hand in hand."

In 2015 zullen 765 leerkrachten van het technisch onderwijs deze cursus volgen. Natasha Montalvo is erkentelijk voor VVOB's rol hierin. "In de opleiding van leerkrachten is deze bijdrage fundamenteel", meent ze. "Dit geldt niet alleen voor het uitwerken van de cursussen. Momenteel onderzoekt VVOB ook samen met ons de kwaliteit van de cursus Ondernemen in de drie universiteiten waar deze gegeven wordt. Met het instrument dat hieruit zal voortvloeien, zullen we ook andere cursussen kunnen evalueren om de kwaliteit ervan te verhogen."

Technisch onderwijs bereidt uiteraard niet alleen voor op de arbeidsmarkt. Zo werkt VVOB ook aan de verbetering van het onderwijs over de competenties voor het "goede leven", de rode draad in het overheidsbeleid. Dit concept verwijst naar een streven naar levenskwaliteit. Een leven in waardigheid, in harmonie met de natuur, in verscheidenheid van culturen. Het vraagt zorg voor zichzelf én de anderen.

Johrina Thobisa

Het topje van de ijsberg: rekenen in Zuid-Afrika

In november 2014 organiseerde het ministerie van Onderwijs van de provincie Vrijstaat een Wiskundecongres met de steun van VVOB. Dit vond plaats in Welkom, de hoofdplaats van het district Lejweleputswa. De ruim 200 deelnemers telden 175 leerkrachten en vertegenwoordigers van vakbonden, wiskundeverenigingen en hoger onderwijs. Ze deelden ideeën rond wiskundeonderwijs in de basisschool. Tate Makgoe, provinciaal onderwijsminister, zei: "De bedoeling van dit congres is om een kader voor wiskundeonderwijs te ontwikkelen dat rekening houdt met de unieke noden en mogelijkheden van Zuid-Afrika. Het moet een houvast bieden voor leerkrachten, hun kennis vergroten en fouten voorkomen."

Het VVOB-programma in Zuid-Afrika richt zich op het verbeteren van de leerresultaten wiskunde van kinderen in de basisschool. We werken samen met het ministerie van Onderwijs, zowel nationaal, provinciaal (Free State) als op districts niveau en met de nationale vereniging voor leerkrachten (SACE). Onze klemtoon ligt op het verbeteren van de permanente vorming voor wiskundeleerkrachten.

Free State, één van de negen provincies, heeft meer dan 600.000 leerlingen in ongeveer 1.400 lagere en secundaire scholen, en ongeveer 25.000 leerkrachten. Ter vergelijking, Vlaanderen telt ongeveer het dubbel aantal leerlingen en scholen en ongeveer vijf keer zoveel leerkrachten. (1,1 miljoen leerlingen in 3.400 scholen met 115.000 leerkrachten).

Ijsberg

Karin Van Dommelen en Sonia Backx lieten de deelnemers nadenken over de bouwstenen die tot wiskundig begrip leiden. Zij zijn pedagogische begeleiders basisonderwijs bij het Vlaams Secretariaat voor het Katholiek Onderwijs (VSKO). Een rekenoefening die een leerling al dan niet kan oplossen, is vaak slechts het topje van de ijsberg. Het is het resultaat van al dan niet verworven onderliggende vaardigheden. "Wiskundeonderwijs moet bovendien steeds starten vanuit het dagelijkse leven", aldus Karin en Sonia.

Algemeen directeur Julia Maboya vertelde over haar onderzoek rond het gebruik van leermiddelen in wiskundeonderwijs. "Het is belangrijk om concrete materialen te gebruiken, maar het is net zo belangrijk om de volgende stap te zetten en de bijhorende abstracte concepten te introduceren." Ze wees ook op de meerwaarde van goedkope lesmaterialen.

Werken en leren in teamverband

Mokgwetsi Moalosi, vakbegeleider wiskunde, was betrokken bij de voorbereiding van het congres. "Het was een interessant traject. Ik was nog maar pas in dienst. Hoofdleerkrachten en vakbegeleiders bespraken samen hoe bepaalde wiskundethema's best onderwezen kunnen worden. Het idee om van het concrete

niveau over het schematische naar het abstracte niveau te bewegen was nieuw voor me. Maar terwijl we samen werkten aan onderwijsrichtlijnen, werd het duidelijker." Hij was ook blij met de werkvormen tijdens het wiskundecongres. "Leerkrachten werkten in groepjes, als professionele leergemeenschappen, begeleid door ons. In hun groepje bespraken ze fouten die systematisch gemaakt worden door onderwijzers. De onderwijzers voelden zich erg betrokken. Het resultaat van de werkgroepen is hún werk. Het zal daarom ook makkelijker zijn hen later te trainen, eens de materialen verder uitgewerkt zijn. Want dat is het plan voor 2015."

Leerlingen actief betrekken

Johrina Thobisa is hoofdleerkracht in het derde leerjaar. Ze heeft 22 jaar ervaring. Ze werd leerkracht omdat ze dol is op lesgeven. Tijdens het congres leerde ze heel wat over onderwijsmethodes. Het hielp haar in haar eigen onderwijspraktijk. "De ijsbergmetafoor kan je op alle wiskundige thema's toepassen, van tellen tot meetkunde. Ik leerde om concrete materialen te gebruiken, zoals dozen van ontbijtgranen of melk, bij het onderwijzen van meetkunde, getalbegrip en zelfs klokkezen. Het is belangrijk om dit toe te passen in de klas. Sinds het congres gebruik ik veel meer activerende werkvormen. De leerlingen vinden het fantastisch."

Het lager beroepsonderwijs in kaart brengen in Suriname

De start voor een sterkere ondersteuning van de leerkrachten

Het huidige VVOB-programma in Suriname versterkt de leerkrachten in het Lager BeroepsOnderwijs (LBO). In 2014 deed het VVOB-team een onderzoek rond leerlingenzorg en de begeleiding van startende leerkrachten binnen het LBO. Hierdoor hebben we een goed beeld van de situatie in deze subsector van het onderwijs en weten we welke thema's de

hoogste prioriteit verdienen. De resultaten van onder andere de focusgroepgesprekken, interviews en vragenlijsten geven richting aan onze activiteiten. Ze bieden ook informatie over de ondersteuning die de Vlaamse hogescholen waarmee we samenwerken, kunnen geven rond leerlingenzorg en aanvangsbegeleiding.

VVOB en het Surinaamse ministerie van Onderwijs en Volksontwikkeling startten in januari 2014 het Programma Effectievere scholen in het Surinaamse Lager Beroepsonderwijs. Het wil alle studenten gelijke kansen bieden tot kwaliteitsvol onderwijs. Zo kunnen ze bouwen aan de capaciteiten die zij nodig hebben om economisch productief te worden, om duurzaam in het eigen levensonderhoud te voorzien, om bij te dragen aan een vreedzame en democratische maatschappij, en om hun eigen welzijn te verbeteren. Het programma loopt tot 2016.

Leerlingenzorg

Een onderdeel waarin LBO-leerkrachten regelmatig om versterking vragen, is de leerlingenzorg. Via een vragenlijst brachten we per LBO-school de leerkrachten in kaart die instaan voor leerlingenbegeleiding en -zorg. Daarna waren er focusgroepgesprekken met diverse betrokken groepen. Eerst spraken we met de leerkrachten, vervolgens met een groep leerlingen, met een groep ouders en ten slotte met afgestudeerden van het LBO. Er zijn een aantal leerlingen met leer- en gedragsproblemen. Ook kampt ongeveer de helft van alle LBO-leerlingen met problemen thuis die hun leren en gedrag op school beïnvloeden. We spraken een twintigtal leerkrachten die aangeven moeite te hebben met het lesgeven aan deze leeftijdsgroep (tieners) en die menen daar niet voldoende op voorbereid te zijn. Schooldirecties en een tiental leerkrachten menen dat vooral de praktijkleerkrachten over onvoldoende onderwijskundige vaardigheden beschikken. Dit bemoeilijkt het lesgeven.

Startende leerkrachten

De directies en tien leerkrachten die twee jaar les geven op een LBO-school, uitten dat startende leerkrachten nood hebben aan meer en modernere pedagogische en didactische competenties. Er is behoefte aan kennis rond klasmanagement: vooral ordehandhaving en omgang met tieners in het algemeen en probleemgedrag in het bijzonder. De opleiding bereidt de leerkrachten hier niet of nauwelijks op voor. Veel leerkrachten vinden het daarenboven lastig de connectie te maken met het latere

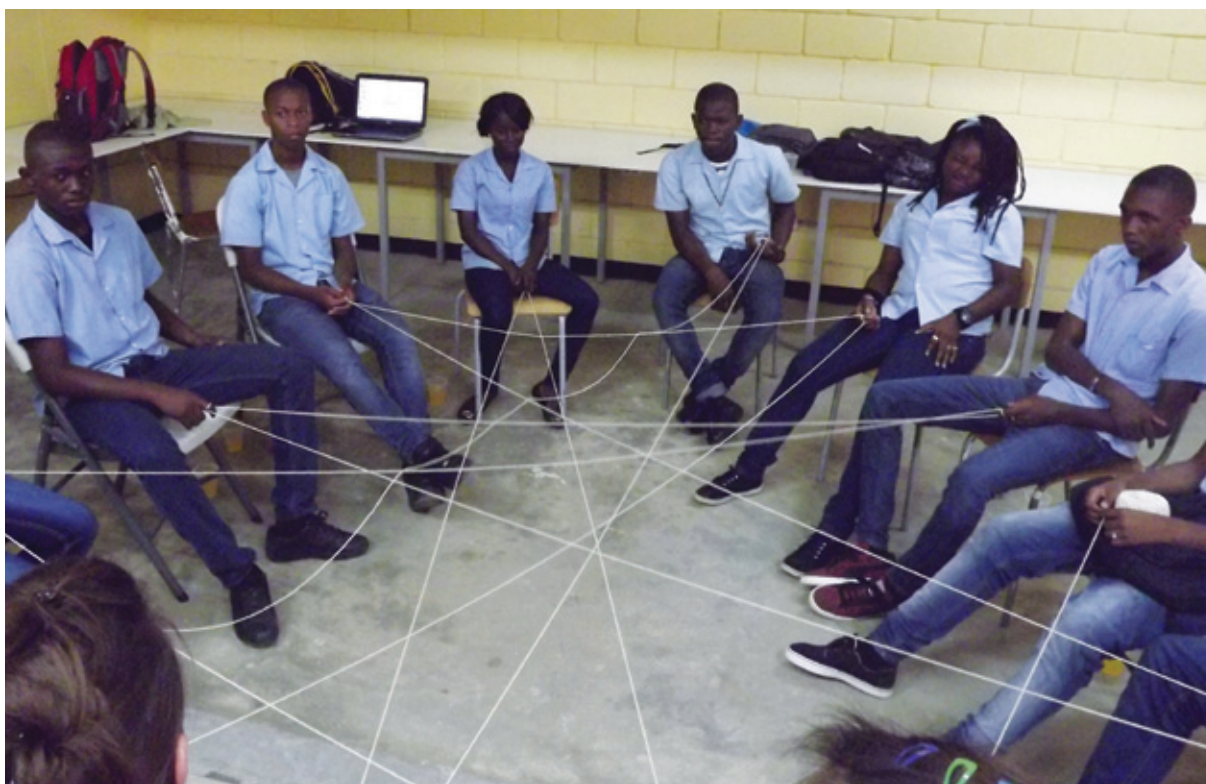
beroepsleven van de leerlingen omdat ze zelf geen werkervaring hebben in het bedrijfsleven. Nieuwe leerkrachten wensen uitdrukkelijk om samen te werken met collega's. Op de scholen is er geen structurele manier voor het opvangen en begeleiden van startende leerkrachten. Nieuwe leerkrachten voelen zich 'voor de haaien geworpen'. Voor deze groep is er nood aan structurele mentoring.

Iedereen betrokken

De leerkrachten in het onderzoek waren actief betrokken omdat ze ervan overtuigd waren zo constructief te kunnen bijdragen aan het veranderingsproces. De conclusies van het onderzoek zorgen ervoor dat onze acties beter gericht zijn en dat er meer draagvlak is bij de scholen om het een en ander te veranderen.

Er zal een training zijn voor zorgleerkrachten rond leerlingenbegeleiding. Ook worden de sociale vaardigheden van LBO-leerlingen versterkt door leerkrachten die daarin getraind worden. Daarnaast zal de module leerlingenbegeleiding op de lerarenopleiding voor het beroepsonderwijs uitgebreid en verdiept worden.

Er komt ook een gids op maat van de startende leerkrachten. Vervolgens staat een training voor mentoren van startende leerkrachten op stapel: een stap richting de structurele begeleiding van deze leerkrachten. Het onderzoek geeft de directe belanghebbenden een stem, wat ze erg waarderen.

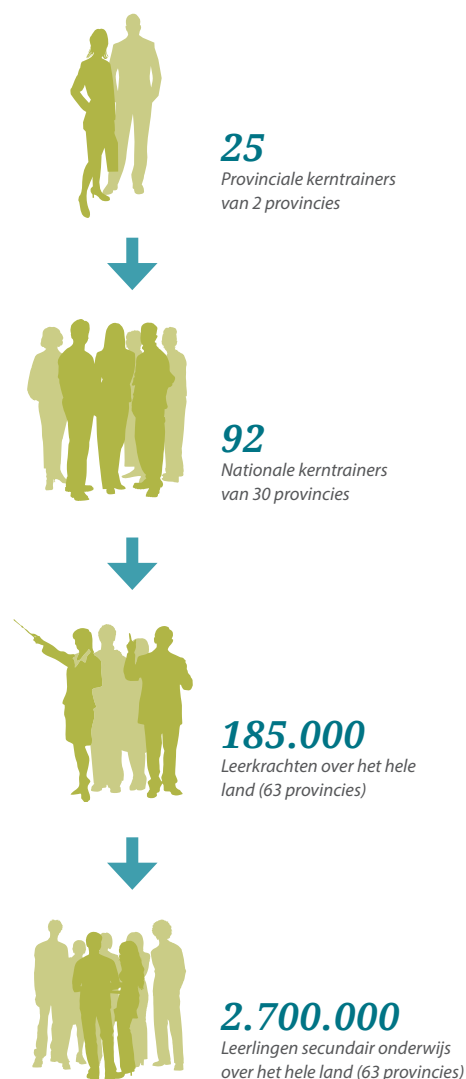
Vu Dinh Chuan (Foto: RMIT University in Vietnam)

Innovatieve loopbaan-oriëntering gaat nationaal in Vietnam

Leerkrachten in het secundair onderwijs spelen een belangrijke rol voor studenten in het ontwikkelen van competenties om tot de arbeidsmarkt toe te treden. Ze gebruiken hiervoor een leerlinggerichte aanpak van loopbaanoriëntering. Vanuit deze benadering ontdekken de studenten hun eigen talenten en interesses en verkennen ze zelf de bestaande studie- en loopbaankeuzes.

Het VVOB-programma in Vietnam rond loopbaanoriëntering richt zich op twee provincies: Quang Nam en Nghe An. Door de betrokkenheid van het ministerie van Onderwijs en Vorming zijn deze benadering en de programmapublicaties over het hele land verspreid.

Via de website www.truonghocketnoi.edu.vn, beheerd door het ministerie, hebben zowat 40% van alle middelbare scholen, leerkrachten en schooldirecteuren nu rechtstreeks toegang tot de instrumenten van loopbaanoriëntering.

Het tweejarige programma rond loopbaanoriëntering in Vietnam wordt gefinancierd door de Belgische overheid. Het ondersteunt ouders, leerkrachten en schooldirecties in het verbeteren van de kwaliteit en relevantie van loopbaanoriëntering aan scholieren secundair onderwijs. Het programma richt zich op het nationaal verspreiden van de aanpak van loopbaanoriëntering, op de implementatie van een studentgeoriënteerde en gendergevoelige benadering van loopbaanoriëntering, en op begeleiding en ondersteuning van de partners bij het uitvoeren van plannen van loopbaanoriëntering op de scholen.

Innoveren van loopbaanoriëntering in Quang Nam en Nghe An

In Vietnam zijn leerkrachten secundair onderwijs verantwoordelijk voor het begeleiden van leerlingen in hun studie- en carrièrekeuze. Om de leerlingen te ondersteunen geven de leerkrachten co-curriculaire activiteiten rond loopbaanoriëntering, negen lessen per jaar, aan leerlingen van het derde tot en met het zesde middelbaar.

25 lerarenopleiders (16 mannen en 9 vrouwen) namen deel aan de ontwikkeling van een handboek voor leerkrachten rond het geven van loopbaanoriëntering in middelbare scholen. De nieuwe publicatie maakt gebruik van een studentgerichte benadering voor loopbaanoriëntering. Op basis van een evaluatie van de gendersensitiviteit is dit handboek versterkt door het opnemen van genderkwesties in de theorieën van carrièreplanning en loopbaanoriëntering, en door het kiezen van genderneutrale personages met namen die zowel mannelijk als vrouwelijk kunnen zijn.

Meer provincies betrokken

De innovatieve studentgerichte loopbaanoriëntering beantwoordt aan de huidige noden van het ministerie van Onderwijs en Vorming. Zowel het departement voor Secundair Onderwijs als het departement voor Leerkrachten en Schoolleiders van het ministerie waarderen de benadering die VVOB heeft aangebracht. De ervaring opgedaan in de twee startprovincies inspireerde de departementen om de benadering op te nemen op het nationale niveau. Het ministerie keurde de publicaties over loopbaanoriëntering voor de vorming van leraren officieel goed voor gebruik

in het secundair onderwijs. Gedurende twee nationale trainingen introduceerde het ministerie de gids voor loopbaanoriëntering aan 92 nationale trainers (27 vrouwen en 65 mannen) van 30 verschillende provincies en 6 hogescholen en universiteiten.

Nationale promotie

In 2014 waren we getuige van de succesvolle lancering van de website www.truonghocketnoi.edu.vn, die werd opgestart door het ministerie met als doelgroep secundaire scholieren, leraren en schoolleiders. Het departement voor Secundair Onderwijs nam het initiatief om de publicaties rond loopbaanoriëntering te verspreiden via dit kanaal. Zo is de gids gratis beschikbaar voor alle leerlingen, leerkrachten en schoolleiders van ongeveer 40% van alle Vietnamese secundaire scholen. Dit betekent dat de publicatie een totaal bereik heeft van ongeveer 185.000 leraren en 2.700.000 leerlingen in middelbare scholen in Vietnam.

“We waarderen ten eerste de ondersteuning rond loopbaanoriëntering”, vertelt Vu Dinh Chuan, directeur van het departement voor Secundair Onderwijs van het ministerie. “Dankzij de innovatieve leermiddelen ontwikkeld door VVOB, trainden we onze nationale kerntainers volgens leerlinggerichte loopbaanoriëntering en introduceerden we deze publicaties als referentie voor alle leraren secundair onderwijs in Vietnam. We zullen ze gebruiken bij de ontwikkeling van het nieuwe curriculum voor ervaringsgerichte en innovatieve activiteiten, dat wordt geïntroduceerd vanaf 2015.”

“Wist je dat kinderen leren door te spelen?”

Versterken van kleuteronderwijs in Zambia

Hij wrijft in zijn ogen en geeuwt. Hij is nog zo moe. Met de linkerschoen in de hand zie je hem denken: “Aan welke voet hoort deze schoen?” Dan roept iemand zijn naam. Hij kijkt op en rent naar haar toe, gevolgd door een tweede kleuter die een strijd aan het leveren was met zijn schoenveters.

Er vormt zich een kleine rij voor haar stoel, maar Gertrude Kamwi Limpo helpt hen allemaal even geduldig. Ze is één van de twee kleuterleerkrachten in de demonstratieschool van de ‘David Livingstone Lerarenopleiding’. De demonstratieschool wordt gebruikt voor observaties van lessen en stages door 70 toekomstige kleuterleerkrachten.

Het voorbije jaar heeft VVOB samengewerkt met de hogeschool als onderdeel van haar LITTLE-programma. De nadruk ligt hierbij op het verbeteren van de kwaliteit van de lerarenopleiding voor kleuteronderwijs in Zambia. Het versterken van de didactische vaardigheden van Gertrude Kamwi Limpo en haar collega in de demonstratieschool draagt bij aan het creëren van een rijke leeromgeving. Zowel de kinderen als de hogeschoolstudenten zien de twee kleuterleerkrachten als rolmodel.

Samen met het Zambiaanse ministerie van Onderwijs implementeert VVOB het programma LITTLE (Learning Improvements for Teachers and Lecturers in Early Education). Het ondersteunt het ministerie bij het monitoren van het onderwijs rond kleuteronderwijs aan de instellingen voor lerarenopleiding. LITTLE versterkt de lectoren kleuteronderwijs van de initiële opleiding en de bijscholing.

2 lerarenopleidingen
en **2** demonstratiescholen
kregen vorming en les- en leermateriaal

76
Kleuterleerkrachten, docenten van
lerarenopleidingen en leerkrachten van
praktijkscholen

150
Studentleerkrachten van de twee leraren-
opleidingen voor kleuteronderwijs doen
stage in een rijke leeromgeving

Geen tijd om te eten

Het is net na 15u wanneer het speelplein van de school zich vult met drie- tot zevenjarigen. Ze zijn net wakker geworden na hun middagdutje. Terwijl Gertrude Kamwi Limpo een oogje in het zeil houdt - en tracht te voorkomen dat de slaaphoofdjes terug in dommelen op de schommel - is haar collega snel aan het eten. Gertrude legt uit: "We hebben nog geen lunch gehad. De pauze gebruikten we om naar het postkantoor te gaan, want we wilden onze scriptie tijdig doorsturen naar de Open Universiteit in Lusaka."

Beide kleuterleerkrachten scholen zich bij. Ze willen hun huidig getuigschrift vervangen door een diploma in kleuteronderwijs. "Het is niet eenvoudig", vervolgt ze. "De opleiding duurt ongeveer vier jaar en we studeren tijdens al onze vakanties. Maar het is zeker de moeite waard!"

Leerhoeken als decoratie

Terwijl ze toekijkt hoe de leerlingen zich op de speelplaats uitleven, vraagt Gertrude Kamwi Limpo: "Wist je dat kinderen leren door te spelen?" Zonder op een antwoord te wachten, gaat ze verder: "Ik niet. Vroeger riep ik altijd naar de leerlingen wanneer ze in een boom klommen, zonder te beseffen dat ze door deze ervaringen ook leren."

Tijdens de VVOB-workshop over actieve leermethoden hebben we leerhoeken in de klas gecreëerd. In één hoek hebben we een winkeltje met lege verpakkingen ontworpen. In een andere hoek plaatsten we muziekinstrumenten gemaakt van gerecycleerd materiaal. De kleuters mochten daarna alle hoeken uittesten. Elke tien minuten schoven ze door. Op het einde van de les hadden ze in iedere leerhoek gespeeld. "Ik herinner me dat ik in het begin

niet wou dat de kinderen het materiaal aanraakten. Ik was bang dat ze iets zouden kapot maken. Voor mij waren de leerhoeken vooral decoratie om de klas op te vrolijken." Ze moet erom lachen. "Nu begrijp ik dat kinderen leren door interactie met anderen, wanneer ze bijvoorbeeld volwassenen nadoen terwijl ze iets kopen in de winkelhoek. Het is fascinerend om te zien hoe ze met elkaar omgaan."

Goedkope kunstwerkjes

Op een tafel in een van de twee klassen ligt een stapel tekeningen van eenden. Alle vogels hebben exact dezelfde vorm en grootte, maar toch is elke tekening anders. De leerlingen lijmden zaden, zand of graan op het papier en maakten elke afbeelding uniek. De les was onderdeel van de stage van drie hogeschoolstudenten die goedkope materialen gebruikten om kunstwerkjes te maken. Gertrude Kamwi Limpo benadrukt: "Je hebt niet veel geld nodig om een goede les in elkaar te steken."

Een van haar favoriete activiteiten in de klas leerde ze tijdens een workshop in 2014 rond 'Kunst en kleuteronderwijs'. De training werd georganiseerd door LUCA School of Arts uit Gent, een van de Vlaamse onderwijspartners van het programma. Ze ontdekte er hoe ze kon verhalen voorlezen aan kinderen en hen er daarna iets over kon laten knutselen.

"Je geeft hen kleurpotloden of verfborstels en het is indrukwekkend waarmee ze af komen! Ze zijn zo creatief!" Ze lacht wanneer ze zich herinnert hoe ook zij tijdens de workshop moest tekenen en schilderen. "Ik weet nog dat ze benadrukten hoe belangrijk het is om de kinderen te vertellen dat alle tekeningen iets moois hebben. Iedereen kan tekenen."

Rudo Maramba

3

Docenten woonden de behoefteanalyse en mentorentraining van de Arteveldehogeschool bij

12

Docenten werden ondersteund door het VVOB-team in het organiseren van een training voor mentoren

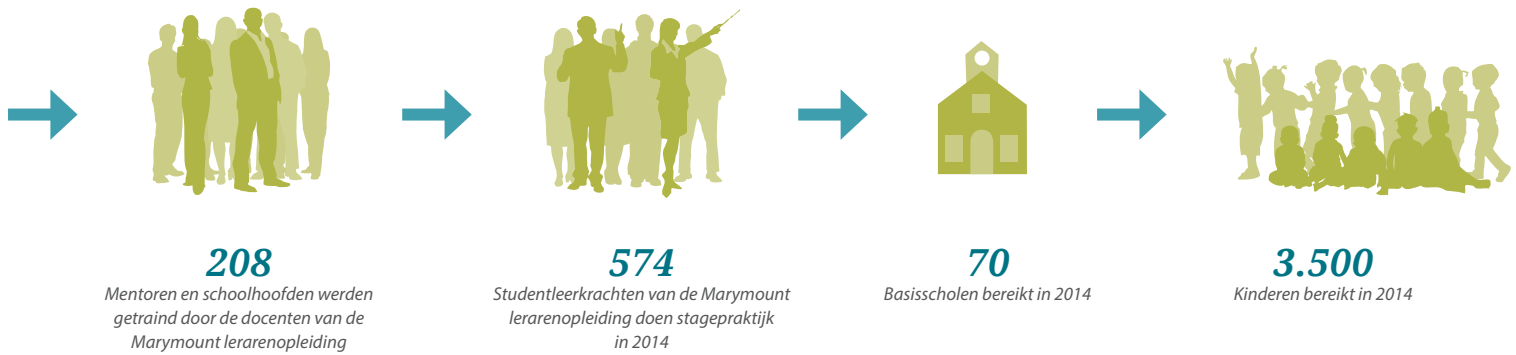
Het multiplicatoreffect van de capaciteitsontwikkeling in Zimbabwe

In 2005 introduceerde het ministerie van Lager en Secundair Onderwijs een nieuw onderwijsniveau in Zimbabwe: kleuteronderwijs voor kinderen van vier tot zes jaar. Doel is om de kinderen beter voor te bereiden op het lager onderwijs. Om aan de toenemende vraag naar kleuteronderwijzers te voldoen startte de regering van Zimbabwe het 2-5-2-model in de lerarenopleiding: studenten volgen eerst les voor twee trimesters, doen nadien een stage in een school voor vijf trimesters en volgen opnieuw twee trimesters les voordat ze afstuderen. Om de kwaliteit van dit model te garanderen hebben hogescholen sterke systemen nodig om studenten te ondersteunen tijdens hun stage. Daarom versterken hogescholen de vaardigheden van de schoolmentoren. Naast mentorvaardigheden verwerven de mentoren ook kennis en vaardigheden om kwalitatief onderwijs te bieden aan kinderen in Zimbabwe.

Van capaciteitsversterking van lerarenopleiders ...

VVOB ondersteunt vier Zimbabweaanse lerarenopleidingen basis-onderwijs, Mkoba, Seke, Bondolfi en Marymount, om de kwaliteit van de begeleiding van studenten tijdens hun stage te verbeteren. Het traject van de vier hogescholen begon in juni 2014 met een behoefteanalyse in samenwerking met de Arteveldehogeschool. Vervolgens ontvingen de docenten van de vier lerarenopleidingen een training van de Arteveldehogeschool in augustus 2014. De training legde de klemtoon op het ontwikkelen van competenties van mentoren en stagebegeleiders van de hogescholen. Tijdens deze training beantwoordden de deelnemers de vraag: *Wat kan ik doen als mentor en/of supervisor om elke student voldoende te ondersteunen om een goede kleuterleerkracht te worden?* De deelnemers deelden ook ideeën en instrumenten om de kwaliteit van de opleiding van mentoren te verbeteren.

In 2014 startte een driejarig programma rond de professionele ontwikkeling van leraren voor inclusief kleuteronderwijs in Zimbabwe. VVOB ondersteunt de versterking van leiderschapsvaardigheden van de leidinggevenden op ministeries, directies op hogescholen en bestuurders op provinciaal niveau. Ook lerarenopleiders en onderwijs-personeel van de districten worden ondersteund om vaardigheden, kennis en attitudes op het gebied van inclusief kleuteronderwijs en onderzoek te verwerven met als doel de kwaliteit van de lerarenopleiding te verbeteren.

... naar het versterken van mentoren en studenten ...

Rudo Maramba is de coördinator stagepraktijk bij Marymount. Ze nam deel aan de vorming tot mentor van de Arteveldehogeschool in augustus 2014. Ze vertelt haar verhaal na de training. "Na het delen van de resultaten van de training met collega's hebben we in november 2014 een training voor mentoren georganiseerd in vier districten. We selecteerden twee onderwerpen van de training van Arteveldehogeschool om te integreren in onze mentorentraining: de verschillende leerstijlen en reflectie. We plannen om workshops voor het personeel te organiseren zodat lectoren zelfreflectie gebruiken in het begeleiden van studenten. Persoonlijk daag ik nu mijn studenten uit om te reflecteren over hun werk. De training had een invloed op de manier waarop ik mijn studenten steun."

... met een directe impact in de klas

Kudzai Muchahanzu is een kleuterleerkracht aan de Chikwekwete Primary School in het district Buhera. Ze nam deel aan de mentorentraining gegeven door de lectoren van Marymount Teacher College in november 2014. "Ik was onder de indruk van de verwijzing naar leerstijlen. Dit zal me helpen om individuele verschillen aan te pakken. Het is belangrijk voor mij om de leerstijlen te leren kennen van de kinderen van mijn klas en de studentleerkrachten die ik superviseer. Bovendien ken ik nu de belangrijkste kindvolgsystemen die studenten gebruiken. Hierdoor kan ik hen ten volle ondersteunen als mentor. Ik waardeerde ook de sessie over de interpretatie van de syllabus. Ik was altijd onzeker om een student te begeleiden, maar nu geloof ik dat ik in staat ben om elke student te helpen."

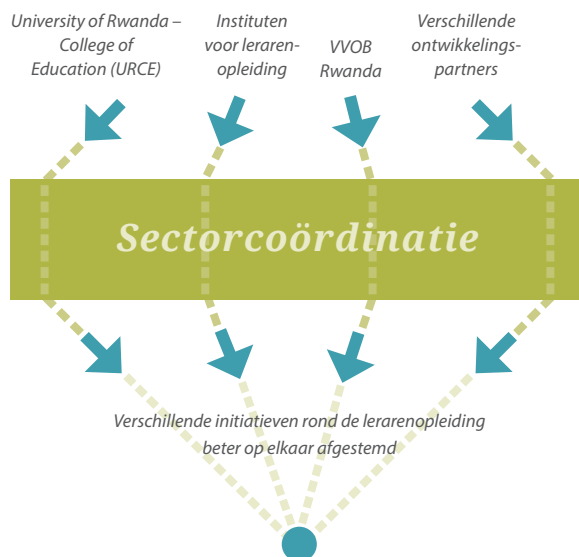
Schoolleiderschap

De rol van sectorcoördinatie voor de lerarenopleiding in Rwanda

De *University of Rwanda – College of Education (URCE)* is als leidinggevend instituut verantwoordelijk voor de lerarenopleiding. Het leidt de lerarenopleiding voor alle categorieën van leraren, op alle niveaus. Daarnaast zijn er tal van ontwikkelingspartners, zoals de *British Council* en de Amerikaanse Ontwikkelingssamenwerking, die op verschillende aspecten van de lerarenopleiding focussen in hun ondersteuning.

Aan de start van het huidige VVOB-programma, in 2014, was er tussen deze verschillende partners weinig samenwerking, laat staan een efficiënte coördinatie. VVOB nam het voortouw in het opzetten van een taakgroep rond de lerarenopleiding. Deze is nu actief onder de *Technische Werkgroep Professionele Ontwikkeling Leraren*, en is voorgezeten door URCE, met VVOB als covoorzitter.

Het VVOB-programma in Rwanda rond *leerresultaten in het lager onderwijs (2014-2016)* heeft als doel de capaciteit te versterken van de *Rwanda Education Board* en van de *University of Rwanda – College of Education (URCE)* om schoolleiders te trainen in effectief schoolleiderschap en om leerlinggerichte pedagogiek te bevorderen in de lerarenopleiding. Daarnaast neemt VVOB een leidende rol op in de sectorcoördinatie, zowel op het vlak van schoolleiderschap als in het domein van de lerarenopleiding. We werken samen met tal van ontwikkelingspartners die actief zijn in Rwanda ter ondersteuning van de overheid in de implementatie van haar *Education Sector Strategic Plan (2013/14-2017/18)*.

Het in kaart brengen van initiatieven

Een eerste activiteit van de taakgroep was het in kaart brengen van initiatieven in de lerarenopleiding. Deze oefening bevestigde en beklemtoonde het grote aantal initiatieven die plaatsvinden op alle niveaus van de lerarenopleiding in Rwanda. Dertien ontwikkelingspartners zijn momenteel actief in de lerarenopleiding. De meeste van deze organisaties werken samen met de URCE en verschillende van de zestien geaffilieerde instituten voor lerarenopleiding (op het niveau van secundair onderwijs). Bovendien zijn er elf thema's waarvoor de interventies werken: gaande van de bevordering van leerlinggericht onderwijs, tot ICT in het onderwijs, het ontwikkelen van bibliotheken, en inclusief onderwijs. Het overzichtsrapport beklemtoont ook de vele thema's in de lerarenopleiding die *niet* worden ondersteund of opgevolgd door ontwikkelingspartners.

Verbeterde coördinatie en samenwerking

Het doel van de taakgroep is om een forum op te richten om te delen en te leren met alle partners die betrokken zijn in het verbeteren van de lerarenopleiding. Ze zorgt ervoor dat de objectieven van alle initiatieven in lijn staan met de doelen en prioriteiten van

de Rwandese overheid en van de URCE. Via regelmatige vergaderingen ontwikkelt de taakgroep een gedeeld begrippenkader betreffende de lerarenopleiding en voortdurende professionele ontwikkeling. Dit zal als basis dienen voor het ontwikkelen, uitvoeren en opvolgen van interventies. Bovendien bevordert ze een meer efficiënt gebruik van middelen. Zo zullen we bijvoorbeeld via een gedeelde kalender vermijden dat verschillende partners op hetzelfde moment een evenement of een trainingsactiviteit organiseren.

Coördinatie in de praktijk

Deze nieuwe taakgroep rond de lerarenopleiding, voorgezeten door de URCE met VVOB als covoorzitter, is bijgevolg een erg relevant initiatief om betere samenwerking te bevorderen en een gezamenlijke strategische planning voor de lerarenopleiding te ontwikkelen. Ze verzekert effectieve coördinatie in domeinen van overlap en bevordert een meer efficiënt gebruik van middelen. Op dit moment bundelt de taakgroep de krachten - zowel technisch als financieel - om het opleidingsprogramma voor de studenten in de lerarenopleiding te herzien. Hiermee zullen we alle toekomstige leraren lager onderwijs van Rwanda bereiken.

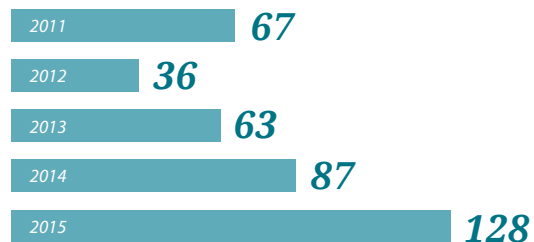
Diogène Ingabire

Schoolmanagers zetten technisch en beroepsonderwijs op de kaart in Rwanda

Tot voor kort zag men technisch en beroepsonderwijs ten onrechte als een negatieve keuze voor studenten die moeite hebben om door te stromen naar hoger onderwijs, zoals jongeren met gedragsproblemen die zich moeilijk aanpassen in de maatschappij. Het aantal jongeren dat zich inschrijft in het technisch en beroepssecundair onderwijs, is laag in vergelijking met de noden op de arbeidsmarkt. Schooldirecties doen hard hun best om hun scholen op de kaart te zetten.

Kiyonza is een van de vier secundaire scholen voor beroepsonderwijs in het Nyaruguru district in de Rwandese provincie Southern en is een van de minst bezochte scholen van de hele provincie. Ze heeft een capaciteit voor 160 leerlingen, maar had slechts 87 leerlingen in 2014. In 2014 heeft VVOB zich derhalve gericht op bewustmakingscampagnes voor technisch en beroepsonderwijs. Doel is te werken aan een beter imago voor deze vorm van onderwijs en te komen tot meer inschrijvingen in deze school.

De Belgische organisaties VVOB, BTC en APEFE werken in een gezamenlijk programma ter ondersteuning van het technisch secundair en beroepsonderwijs in de provincie Southern van Rwanda. De Rwandese *Workforce Development Authority* en de *Integrated Polytechnic Regional Centre South* werken samen met medewerkers van VVOB, APEFE en BTC in het ondersteunen van de implementatie van de hervorming van het technisch en beroepsonderwijs in een selectie van scholen. Het VVOB-team richt zich op de capaciteitsversterking op vlak van schoolleiderschap voor een optimaal eigenaarschap en duurzaamheid door middel van coaching, *peer learning* en studiebezoeken.

Geregistreerde leerlingen in beroepsschool Kiyonza de laatste vier jaar en in 2015: stijging van 41 leerlingen dankzij de bewustmakingscampagne

Het potentieel van de beroepsschool Kiyonza

Deze school biedt vier beroepsrichtingen aan: bouwtechnieken, schrijnwerkerij, kleermakerij en koken. De school ligt op zo'n 20 km van de stad Huye op de hoofdweg naar Bujumbura. Het is een school met een redelijke uitrusting, omringd met potentiële klanten en met bijna geen concurrentie in het district. "Maar waarom is het aantal inschrijvingen dan zo laag?", zucht Diogène Ingabire, de schooldirecteur. Hij is er niet blij mee: "Het is gênant om schooldirecteur te zijn van een school met zo weinig leerlingen." Volgens hem ligt het aan het negatieve imago van het technisch en beroepsonderwijs in Rwanda. Daarom begon hij een netwerk uit te bouwen buiten de schoolgemeenschap. Een groep studenten kreeg ondersteuning van VVOB om theaterstukken te schrijven en op te voeren als een middel om hieraan iets te doen.

Een bewustmakingscampagne in de sector Ngoma

In juli 2014 ondersteunde VVOB een bewustmakingscampagne in de sector Ngoma, waar Kiyonza gelegen is. In Rwanda zetten volwassenen zich iedere laatste zaterdagvoormiddag van de maand in voor de gemeenschap. Mensen van alle lagen van de gemeenschap dragen hun steentje bij voor het verbeteren van hun leefomgeving. Aansluitend hierop organiseerden we een bewustmakingscampagne met theater, zang en getuigenissen om de vooroordelen over het technisch secundair en beroepsonderwijs en de rol van meisjes en vrouwen daarin aan te kaarten. Wel 1000 omwonenden deden mee – vooral ouders, lokale

overheden, leerlingen en personeel van de omliggende scholen. In eerste instantie waren de mensen overtuigd dat het technisch en beroepsonderwijs vooral iets voor jongens en mannen is. Door de campagne kwamen ze op andere ideeën. Je merkte het aan hun lichaamstaal en hun woorden. "Ik zou mij graag inschrijven in de beroepsschool. De getuigenis van die dame die lesgeeft in elektriciteit was interessant. Ik wist niet dat vrouwen zo'n studie konden doen", getuigde Libératha Nyiraminani, een inwonster van de sector Ngoma.

Na zes maanden, goed nieuws!

De bewustmakingscampagne heeft zijn vruchten afgeworpen. Een bijkomend gevolg was dat de overheden van de sector meer moeite deden in het opvolgen en ondersteunen van het personeel van Kiyonza. Nu hebben zij ook een positieve houding ten opzichte van het technisch en beroepsonderwijs. Ze hebben de opvolging ervan in de eigen prestatiecontracten met de overheid opgenomen.

En nog belangrijker, het aantal inschrijvingen voor 2015 is significant toegenomen als gevolg van deze campagne. "Bedankt voor jullie ondersteuning", zei Diogène Ingabire vorige maand. "De campagne heeft voor fantastische resultaten gezorgd. Dit schooljaar zijn er 41 extra inschrijvingen. Het grootste aantal studenten dat ik ooit gehad heb was 103. Maar nu heb ik er 128. Ik kan met blijdschap melden dat dit ongetwijfeld een gevolg is van de bewustmakingscampagne."

“Ik heb geleerd dat ik niet als een politieagent hoeft op te treden, ik kan ook een coach zijn”

Versterken van schoolleiderschap in Rwanda

Om beter te worden is iedereen bereid om te veranderen... Alleen wil niemand veranderd worden.

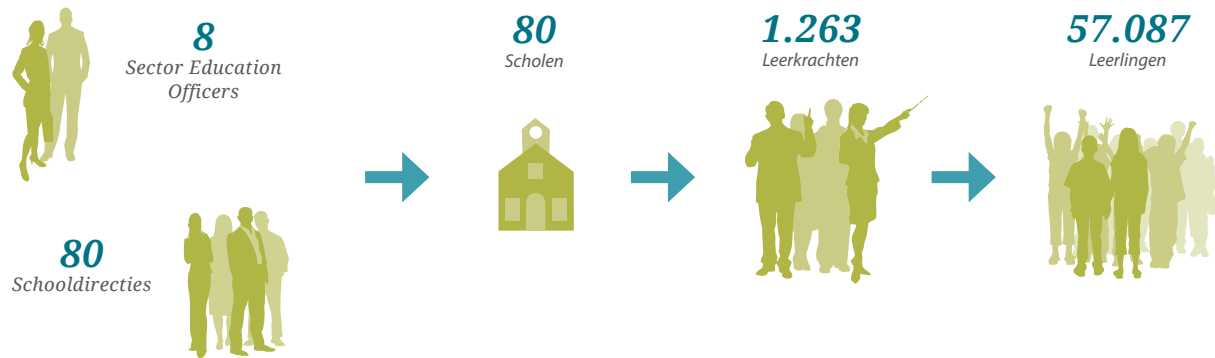
In de loop van 2011 zijn 416 Sector Education Officers aangesteld. Ze kregen de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het onderwijs in hun sector. Allemaal waren ze hoog opgeleid, maar de meeste van hen hadden geen ervaring als schooldirecteur. Niettemin konden ze alleen via schooldirecties te werk gaan. Maar hoe dat nu aan te pakken? Hen vertellen dat ze hun werk beter moesten doen? Schooldirecteuren en vooral de meer ervaren onder hen dachten: “Wie zijn die beginnelingen die denken dat ze mij kunnen vertellen wat te doen?” Het onderstaande laat zien hoe ‘coaching’ en ‘peer learning’ daarbij kunnen helpen.

De weg naar beter worden begint met reflectie.

Eerst samen trainen

Wanneer u kritisch naar uw eigen presteren wilt kijken dan heeft u een helder idee nodig over welke aspecten daarvan het belangrijkste zijn. Welke aspecten van schoolleiderschap maken het verschil? Welk professioneel gedrag draagt het meeste bij aan uitmuntend onderwijs? In een eerste training maakten we acht Sector Education Officers samen met hun tachtig schooldirecties vertrouwd met de meest recente theorie over effectief schoolleiderschap. We bespraken ook die aspecten van schoolleiderschap die het verschil maken. Hoe je die kunt herkennen in de

Het project ‘Coachen van schoolleiders om hoge leerprestaties te realiseren’ voert VVOB uit in Rwanda in het kader van ‘Innovatie voor Onderwijs’, een initiatief van de Britse ontwikkelingssamenwerking (DFID). Dit project test de effectiviteit van drie verschillende benaderingen om de capaciteit van schooldirecteuren te ontwikkelen in hun streven naar meer competent schoolleiderschap. Het doel is om wetenschappelijk gefundeerde kennis te ontwikkelen over capaciteitsontwikkeling die leidt tot verbeterde leerprestaties van leerlingen.

dagelijkse Rwandese onderwijspraktijk. Op basis hiervan beoordeelden alle schooldirecteuren zichzelf en bepaalden ze op welke aspecten zij zich wilden verbeteren. Allemaal gingen ze naar huis met individuele actieplannen over hoe ze dat zullen gaan doen.

Leren van je 'peers' is makkelijker dan leren van experts.

Trainen wat en hoe te coachen

En wat nu met die Sector Education Officers? Beide deelden nu weliswaar het zelfde begrippenkader, maar de vraag bleef hoe ze hun schooldirecteuren konden steunen in hun verbeteringsproces. Mensen neigen ernaar van hun collega's te leren, maar hoe organiseer je zo'n proces. Alleen maar collega's rond een tafel zetten is niet genoeg. Er moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan om mensen van elkaar te laten leren. Daarom trainden we de Sector Education Officers in hoe je deze voorwaarden kunt garanderen en niet alleen maar te zeggen 'hoe of wat', maar om te 'coachen'. We leerden hen verschillende soorten vragen te gebruiken als instrument voor het geven van steun, reflectie en leren. Ze

werden opgeleid in hoe je mensen kunt helpen zichzelf te veranderen. Of, zoals een Sector Education Officer zei: "Ik heb geleerd dat ik niet als een politieagent hoef op te treden, ik kan ook een coach zijn. En het lijkt ook te werken!"

Als je niet rijk bent, dan moet je minstens je geld goed gebruiken.

En wat levert het op

De kwaliteit van schoolleiderschap is (na de kwaliteit van leraren) de tweede belangrijke factor die de leerprestaties van leerlingen beïnvloedt. Werken met Sector Education Officers en schooldirecties om de onderwijskwaliteit te verbeteren is een heel kosteneffectieve strategie. Competent schoolleiderschap heeft invloed op de schoolcultuur. Het helpt de eerste stenen om te duwen in de rij van dominostenen die moeten vallen om tot verbeterde leerprestaties van leerlingen te komen: *Wat wordt verwacht van leerkrachten? Verwachten leraren veel van hun leerlingen? Wat verwachten leerlingen van zichzelf?*

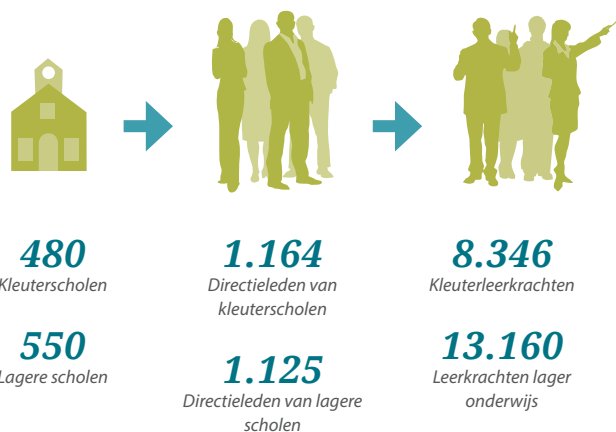
Nguyen Thi My Lien

Sloop de muren tussen de kleuter- en de lagere school in Vietnam

Slechts een beperkt aantal Vietnamese kleuter- en lagere scholen voorziet gezamenlijke activiteiten om kinderen te ondersteunen in de overgang van de kleuter- naar de lagere school. Uitzonderingen hierop zijn de formele 'overdracht' van de vijfjarigen aan de lagere school aan het einde van het schooljaar en de oriëntatieweek voor nieuwe kinderen in het lager onderwijs bij de start van het schooljaar.

In 2014 ontwikkelde VVOB een traject voor capaciteitsontwikkeling voor schooldirecteuren rond deze overgang. Zo publiceerde het programma het handboek 'Capaciteitsversterking van schooldirecties ter ondersteuning van transitie' om kleuter- en lagere schooldirecties te ondersteunen.

Het doel van het kleuteronderwijsprogramma (2014-2016) in Vietnam luidt: kleuteronderwijzers en -schooldirecties bieden alle leerlingen gelijke kansen om hun verdere ontwikkeling en succes in de toekomst te verbeteren. Het programma richt zich op actief leren en onderwijzen, gendergelijkheid, en transitie van het kleuter- naar het lager onderwijs. De partners binnen dit programma zijn het departement Leerkrachten en Onderwijsadministratoren van het ministerie, de nationale vrouwenunie, de provinciale departementen voor Onderwijs en Vorming, en de lerarenopleidingen.

Training van schooldirecties

Een vorming voor trainers rond veranderingsmanagement werd aangeboden aan schooldirecties en leerkrachten van zowel kleuter- als lagere scholen. Volgens Tran Thi Thuy, vicedirectrice van Binh Minh kleuterschool in de provincie Quang Nam, voelden leerkrachten zich na de vorming beter voorbereid om kinderen te ondersteunen tijdens deze overgang. "Ze beseffen dat het beter is om kinderen in hun schoolrijpheid te ondersteunen in plaats van hen te leren lezen en schrijven in de kleuterschool", legt ze uit. "Zo zijn de medewerkers van de Binh Minh kleuterschool en de Thai Phien lagere school zich nu bewust van de noodzaak van onderlinge samenwerking." Na de training vonden schoolleiders en leerkrachten van beide scholen elkaar om met lokale leiders en de ouderverenigingen een plan uit te werken om samen de overgang van kinderen in het schooljaar 2014-2015 te ondersteunen.

In lijn met de provinciale prioriteiten

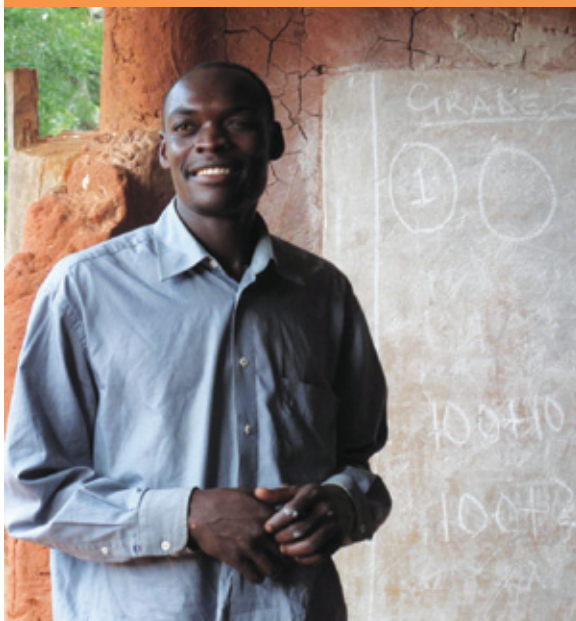
Het voorbeeld van Binh Minh en Thai Phien is geen uitzondering. Nguyen Thi My Lien van het departement Onderwijs van de provincie Quang Nam vult aan dat de overgang van kleuter- naar lager onderwijs niet echt een nieuw probleem is. Bij de organisatie van activiteiten om kinderen te ondersteunen in hun overgang ontbrak het echter aan een nauwe samenwerking tussen de kleuter- en lagere scholen. De ondersteuning van VVOB heeft schoolleiders van beide schoolniveaus geholpen om een gezamenlijke

benadering uit te werken rond transitie en om de belangrijkste problemen in het overgangsproces te identificeren. Zodoende kunnen ze tot concrete activiteiten komen om de kinderen beter te ondersteunen. De vorming is erkend als bijzonder relevant voor het verbeteren van het kleuteronderwijs en het onderwijs in het algemeen. Als gevolg wil het departement Onderwijs van Quang Nam de kernboodschappen, concepten en ideeën rond transitie verspreiden naar de hele provincie.

Impact verbreden

In het eerste jaar van uitvoering bereikte de capaciteitsversterking van het programma een totaal van 1.164 directieleden van kleuterscholen en 1.125 directieleden van lagere scholen: goed voor een totaal van 480 kleuterscholen en 550 lagere scholen in 24 districten van de vier partnerprovincies (Thai Nguyen, Nghe An, Quang Ngai en Quang Nam).

Het departement voor Leerkrachten en Schoolleiders van het ministerie van Onderwijs en Vorming is betrokken bij de ontwikkeling van de materialen. Na het succes van de vormingen besloot het ministerie om het onderwerp 'change management ter ondersteuning van de overgang van kleuter- naar lager onderwijs' op te nemen in hun officiële trainingen voor schoolleiders. Bovendien integreert ze het transitithema in de nationale bijscholing voor leraren en schoolleiders in 2015.

“Als een directeur terug naar school kan, waarom wij dan niet?”

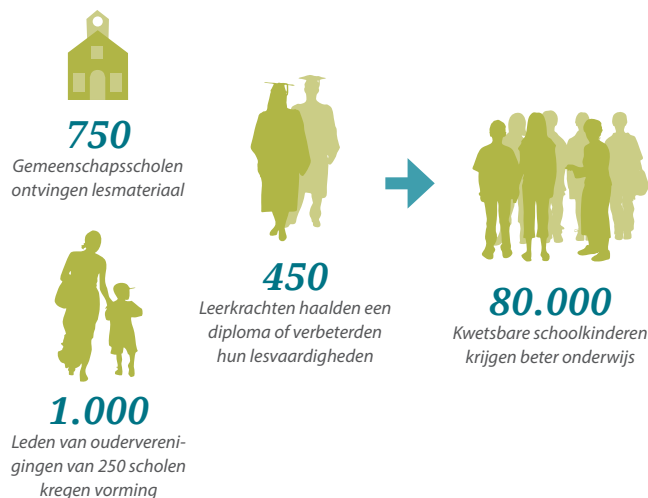
Opleidingen voor Zambiaanse leerkrachten inspireren de lokale gemeenschap

Op de grens met Kafue National Park, waar olifanten voorbijslenteren met de wissel van seizoenen en aapjes zich verbergen in de omliggende bossen, staat een kleine afgelegen school, Kalundu. De basisschool werd 15 jaar geleden opgericht door de dorpsoversten van nabije dorpen die droomden van hun kinderen als toekomstige leiders. Vandaag wankelen de kleimuren van Kalundu, maar de school is levendiger

dan ooit. Ze telt meer dan 200 leerlingen en vijf vrijwillige leerkrachten. Allen onder leiding van de 28-jarige Olivell Nachilondo, de jongste medewerker in de school. Ze vormen samen een toegewijd, maar onopgeleid team. Olivell werd daarom door ECSITE geselecteerd om deel te nemen aan een training om zijn secundair onderwijs af te werken. Dit diploma is een essentiële stap om verder te studeren, want zonder is het onmogelijk om je in te schrijven voor de lerarenopleiding in Zambia.

Het ECSITE-project ondersteunt gemeenschapsscholen en documentatiecentra voor leerkrachten in Zambia. VVOB voert dit project van drie jaar uit samen met het ministerie van Onderwijs, Wetenschap, Beroepsopleiding en Kleuteronderwijs, en Zambia Open Community Schools. De Europese Unie financiert het samen met de Belgische Ontwikkelingssamenwerking.

ECSITE verhoogt de kwaliteit van het lesgeven van de leerkrachten in de gemeenschapsscholen. Op deze manier zal het project de leermogelijkheden verbeteren van meer dan 80.000 kwetsbare jongens en meisjes in de Zambiaanse provincies Central en Copperbelt. Het project loopt van 2013 tot 2015.

Hoe meer regen, hoe minder studenten

Wanneer ze de auto ziet naderen, springt het jonge meisje vlug van haar fiets. Ze trekt de tweewieler van het smalle, modderige pad. Olivell Nachilondo herkent haar. Het is een van de leerlingen en hij wil graag weten waarom ze niet in de klas zit. Blijkt dat ze onderweg is naar het ziekenhuis. Bezorgd wenst Olivell haar succes, maar herinnert haar er ook aan om een doktersbriefje mee te brengen naar school. Sinds kort is dit attest verplicht om afwezigheid door ziekte te bewijzen. Tijdens het regenseizoen dalen de aanwezigheden immers drastisch. De grond is vruchtbaar en alle hulp is nodig. Leerlingen, vanaf tien jaar, worden van school weg gehouden om mee te werken op de velden.

Om de ouders te overtuigen van het belang van onderwijs organiseren Olivell Nachilondo en zijn team huisbezoeken. Leerlingen die lessen missen, krijgen extra taken om de leerstof in te halen. De directeur is strikt, want hij weet hoe moeilijk het is om af te studeren als je te vaak afwezig bent.

“Onderwijs als een schild”

Olivell Nachilondo was elf toen zijn vader stierf. Hij zocht een job om zijn familie financieel te ondersteunen. Hij aanvaardde alles wat hij kon vinden: van het herstellen van schoenen tot omheiningen. Met het geld dat hij verdiende, kon hij elk tweede semester lessen bijwonen. Maar hij slaagde er niet in om zijn secundaire diploma te behalen.

Hij glundert wanneer hij vertelt over de tweede kans die hij krijgt dankzij de steun van ECSITE. Hij vindt dat hij het belang van studeren beter kan verdedigen als hij zelf een diploma heeft. “Onderwijs”, vertelt hij iedereen die het wil horen, “is een schild dat bescherming biedt.”

Hij heeft ondervonden hoe lastig het is om een job te vinden en te behouden zonder diploma. Voor hij naar Kalunda kwam, gaf hij les in de meest zuidelijke provincie van Zambia. Bij de omvorming van gemeenschaps- naar overheidsschool werden enkel opgeleide leerkrachten aangeworven. Olivell werd ‘weggejaagd’.

De gemeenschap inspireren

Het ging niet onopgemerkt voorbij dat Olivell Nachilondo zijn studies had hervat. Hij vormt een bron van inspiratie, niet enkel voor de leerlingen en collega-leerkrachten, maar ook voor de gemeenschap. Sommige leden voelden zich uitgedaagd: “Als de directeur terug naar school kan, waarom wij dan niet?” Vier dorpsgenoten zijn al effectief gestart met lessen om hun diploma van basisonderwijs en lager secundair te behalen. De directeur moedigt hen aan door te benadrukken dat niemand te oud is om te leren.

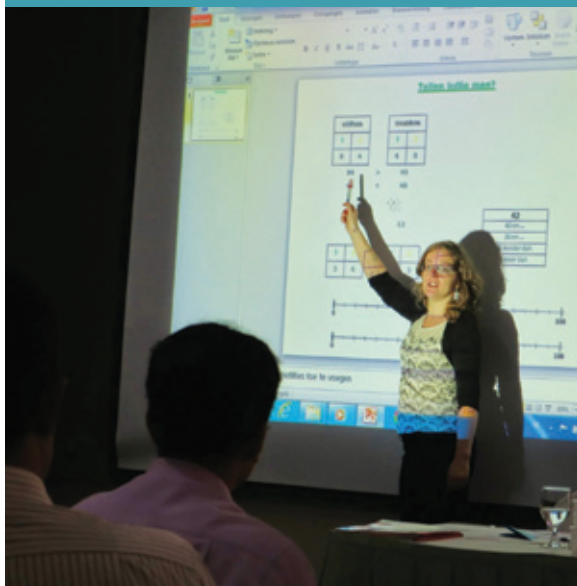
Olivells enthousiasme en optimisme werken aanstekelijk. Hij droomt van een stevige infrastructuur voor de school, maar ook van een lerarendiploma. Hij houdt ogen en oren open voor nieuwe opleidingsinitiatieven. Niet enkel voor hem, maar ook voor zijn collega's. “Maar eerst”, fluistert hij, “moet ik de resultaten van mijn examens afwachten.”

**Bruggen bouwen
voor gelijke
onderwijskansen**

Noord-Zuid-dialogo over gelijke onderwijskansen

In 2014 reisden 45 Vlaamse lerarenopleiders en pedagogisch begeleiders naar VVOB's partnerlanden om er hun expertise in te zetten. Zo vertrokken eind augustus drie wiskundelectoren van de Bachelor Lager Onderwijs van Odisee Campus Waas voor een internationaal avontuur richting de hoofdstad van Cambodja, Phnom Penh. Op vraag van VVOB zetten Monique Hendrickx, Sara Van den Bulcke en Truus Verstocken tijdens hun opdracht hun bril van gelijke onderwijskansen op. Ze speurden in Cambodja naar voorbeelden en materialen die ze kunnen inzetten in hun opdracht in Vlaanderen.

3
Wiskundedocenten zetten hun
wiskunde-expertise in in Cambodja

60
Studentleerkrachten worden bereikt met de
boodschap over talige aspecten van wiskunde

1.138
Leerlingen lager onderwijs
zullen worden bereikt

Het programma 'Draagvlakverbreding en -verdieping gelijke onderwijskansen' zet een dialoog op tussen lerarenopleidingen en pedagogisch begeleidingsdiensten in Vlaanderen en VVOB's partnerlanden over gelijke onderwijskansen met focus op onderliggende waarden en normen. We sporen onze partners aan om gelijke onderwijskansen te vergroten. We doen dit via de ontwikkeling van een leeromgeving, het opzetten van instellingsgebonden acties, een campagne en de integratie van het thema gelijke onderwijskansen in internationale mobiliteit. Dit programma wordt gefinancierd door de Belgische Ontwikkelingssamenwerking en uitgevoerd in Vlaanderen van 2014 tot en met 2016.

Internationaal wiskunde-expertise uitwisselen

Het VVOB-team in Cambodja vroeg de drie wiskunde-experten om te ondersteunen op het vlak van wiskundendidactiek voor de lagere school. Ze verzorgden een tweedaagse workshop voor docenten van de lerarenopleidingen en leden van het ministerie van Onderwijs over vaak voorkomende fouten bij getallenkennis en bewerkingen. Ze toonden hoe bepaalde instrumenten kunnen ondersteunen, zoals bijvoorbeeld de rekenblokken van het type 'MAB'. Deze blokjes visualiseren de waarde van getallen en maken zo abstracte wiskunde concreet. Maar ze hadden ook voor zichzelf doelen gesteld. Ze wilden een internationale ervaring opdoen. Daarnaast vonden ze ook de opdracht erg interessant. Ze bood de mogelijkheid om de vakdidactiek wiskunde van de Vlaamse lagere school te vergelijken met de Cambodjaanse wiskundepraktijk.

Samenwerking in een meertalige context

Na twee dagen voorbereiden en afstemmen met de VVOB-medewerkers in Phnom Penh gaven ze een tweedaagse training. Dit was voor hen niet evident door de grote taalbarrière. De dia's op het projectiescherm waren in het Khmer opgesteld. De lectoren hadden ter ondersteuning enkel een Engelstalige versie op een klein scherm. De vertaling verliep simultaan: zij spraken Engels, de Cambodjaanse VVOB-medewerkers vertaalden naar het Khmer. De leden van het kernteam waren erg leergierig. Desondanks de obstakels kwamen ze tot een zeer vlotte samenwerking. Ze waren heel tevreden met wat ze bereikten.

Wiskunde als talig vak

Terug thuis en op de hogeschool werden ze overstelpt met vragen van collega's en studenten. Op een opleidingsteamvergadering deelden ze hun ervaringen met de collega's. In hun lessen leggen ze sinds hun reis nog meer nadruk op het belang van leerlijnen en het gebruik van leermateriaal. In plaats van duur didactisch rekenmateriaal aan te kopen stimuleren ze de studenten om kosteloos materiaal te verzamelen en te gebruiken. Ook hier zijn er studenten die het financieel moeilijk hebben en voor hen kan dit een extra ruggensteun zijn. Ze staan er nu nog meer dan vroeger bij stil hoe belangrijk taal is binnen rekenen. Taal en in het bijzonder rekentaal is een significante factor in het leerproces binnen rekenonderwijs. De lectoren hebben dit in Cambodja aan den lijve kunnen ondervinden. Nu laten ze studenten ervaren hoe moeilijk rekenen kan zijn als je de onderwijstaal niet ten volle beheerst. De studenten worden in een van de lessen uitgedaagd om een Cambodjaanse wiskundeoefening op te lossen waarbij de opdracht in het Khmer geformuleerd is. Dit is van belang voor hun stagepraktijk en hun latere opdrachten binnen onderwijs. In de Vlaamse klassen zitten er veel kinderen die het Nederlands niet volledig machtig zijn. Deze confrontatie helpt hen om deze kinderen de gepaste ondersteuning te geven zodat ze optimale leerkansen krijgen.

Hoe een scholenband de schoolkok kan inspireren

Het Koninklijk Atheneum van Mariakerke (KAM) heeft sinds 2009 een scholenband met de Rwandese school Saint Mary's High School te Kiruhura. Beide scholen hebben een actieve werkgroep van leerlingen die in dialoog gaan over allerlei thema's. Ook de leraren wisselen hun ervaringen uit en dragen zo bij aan de kwaliteitsverbetering van elkaars onderwijspraktijk. En wat ze doen in hun scholenband, maken ze bekend binnen en buiten de schoolmuren. Zo vergroten zo de impact van hun project.

Het programma Scholenbanden ondersteunt de uitwisseling en samenwerking tussen basis- en secundaire scholen in Vlaanderen en in het Zuiden. Op die manier stellen we de beeldvorming over elkaar bij, versterken we de ontwikkeling van interculturele competenties bij leerkrachten en leerlingen en vergroten we de verbondenheid en solidariteit tussen Noord en Zuid. Concreet bieden we begeleiding op maat, financiële steun, vorming, handleidingen, een website, nieuwsbrieven en ondersteuning via stages.

4

Leerkrachten in de
scholenbandwerkgroep

15

Leerlingen in de
scholenbandwerkgroep

Professionalisering van leraren

In augustus trok KAM met drie leraren en twee leerlingen van het zesde secundair naar haar partnerschool in Rwanda. De leerlingen volgden de lessen samen met hun Rwandese leeftijdsgenoten en deden de ervaring van hun leven op. Er was ook aandacht voor uitwisseling tussen de leraren. Ze gaven les over celdelingen, het koloniale verleden en introduceerden de frisbee in de lessen lichamelijke opvoeding. Ze verdiepten zich in de organisatie en de aanpak van de leerlingbegeleiding. Zo kwamen ze meer te weten over de psychologische problemen waarmee Rwandese jongeren kampen en hoe het schoolteam daarmee omgaat. Deze boeiende uitwisseling stopte niet bij terugkeer! Beide scholen delen nu heel regelmatig via Facebook informatie en tips over wateronderzoek, ideetjes voor de lessen lichamelijke opvoeding, het gebruik van de beamer, etc.

Draagvlak verbreden in en buiten de school...

De inleefreis naar Rwanda leverde heel wat leerrijk materiaal op over 'duurzame school'. De leerlingen in Rwanda zitten op internaat. Tijdens hun verblijf in de school verzorgen ze hun eigen moestuintjes. Ze maken kledij op school en om te koken gebruiken ze biogas afkomstig van uitwerpselen van koeien en leerlingen. Varkens en kippen eten het keukenafval op. Deze ervaringen en voorbeelden van goede praktijk wil KAM nu toepassen in haar eigen school. De toneelgroep van de school pikte dit idee op en maakte een stuk rond het thema duurzaamheid. Het is een oproep aan het adres van de schoolkok om gezonder eten op het menu te zetten. De werkgroep duurzame school startte met de aanleg van een eigen moestuin. Daarmee geven ze een krachtig signaal naar de organisatoren van de schoolmaaltijden.

...met impact tot ver buiten de schoolmuren

In KAM maken vier leerkrachten en vijftien leerlingen deel uit van de scholenbandwerkgroep. Zij zorgen ervoor dat alle 65 leerkrachten en 550 leerlingen van de school via de scholenbandenmuur, het toneelstuk, nieuwsbrieven en allerlei activiteiten in aanraking komen met de partnerschool. De toneelgroep voerde voor maar liefst 750 ouders en sympathisanten haar stuk op. Ze gaf nog een extra voorstelling voor 80 kinderen van het zesde leerjaar van een nabijgelegen basisschool. Zo'n 830 extra mensen kwamen op die manier in contact met de scholenband en de partnerschool in Rwanda. Dit is een mooi voorbeeld van hoe het programma Scholenbanden bijdraagt aan een breder draagvlak voor een solidaire samenleving.

65

Leerkrachten KAM

830

Bezoekers
toneelstuk

550

Leerlingen KAM

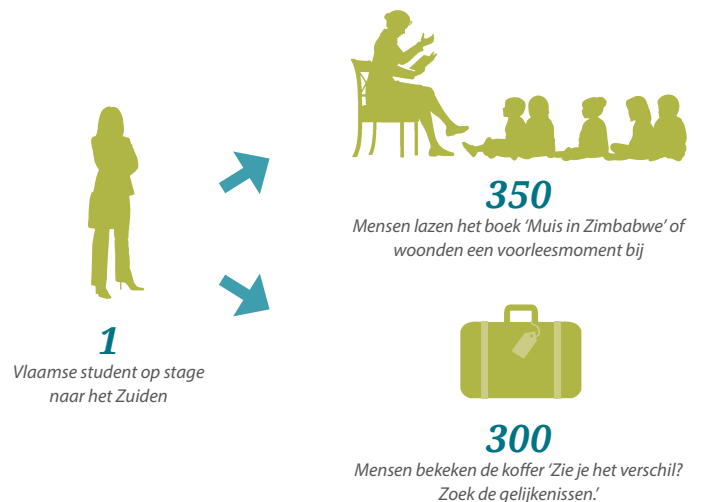
“België en Zimbabwe kunnen heel veel van elkaar leren”

Vlaamse jongeren dragen hun engagement uit voor en met het Zuiden

Eind 2014 verkozen we voor de tweede keer de drie 'VVOB-ambassadeurs' uit een groep stagiairs die hun steentje bijdroegen aan onze programma's in het Zuiden. We lauwerden deze jongeren voor hun bijzondere bijdrage aan de sensibilisering van het Vlaamse publiek rond ontwikkelingsthema's. We verwachten immers dat de studenten na terugkeer hun ervaringen en inzichten delen met de ruimere omgeving.

Daartoe organiseren we een wedstrijd voor de beste draagvlakverbredende activiteit. Een welverdiende eerste prijs ging dit jaar naar Kay Minne. Ze ging als studente Pedagogie van het Jonge Kind van de Karel de Grote-Hogeschool aan de slag bij een school voor kansarme kinderen in Zimbabwe. Na terugkomst ondernam ze verschillende acties om vooroordelen ten aanzien van het Zuiden bij te sturen.

Het stageprogramma van VVOB biedt jaarlijks de kans aan een veertigtal studenten van Vlaamse onderwijsinstellingen om een stage te doen in het Zuiden bij één van de VVOB-programma's of bij één van onze partnerinstellingen. VVOB zet sterk in op een degelijke voorbereiding en nawerking van de stages. Naast de meerwaarde voor het gastland en voor de student zelf hechten we veel belang aan de sensibilisering van de achterban. Daarom vragen we studenten om na terugkeer een draagvlakverbredende activiteit te organiseren om het publiek te informeren rond de Noord-Zuid-problematiek en gelijke onderwijskansen.

Kinderboek

Kay Minne (22) zorgde in Zimbabwe voor namiddagactiviteiten voor 48 jongens en meisjes tussen acht en twaalf jaar oud. "Mavambo Trust Learning Centre zorgt ervoor dat kansarme en financieel zwakkere kinderen toch onderwijs genieten. Ik heb er ontzettend veel bijgeleerd", vertelt ze. Kay heeft haar ervaringen verwerkt in een kinderboek: 'Muis in Zimbabwe'. Ze schreef het verhaal samen met een studente jeugdliteratuur. "Het is bedoeld voor kinderen tot en met het derde leerjaar. Hiervoor heb ik de leerlingen in Zimbabwe en de leerlingen van het tweede leerjaar van De Reuzenboom in Boom gevraagd om tekeningen te maken. Die worden gebruikt als illustraties in het boek. We hebben er bewust voor gekozen om de klemtoon te leggen op de vele positieve aspecten in de overeenkomsten en verschillen."

Koffer vol foto's

"Mijn mama is Filipijnse. Ik heb zelf van jongs af geleerd zonder vooroordelen naar nieuwe dingen te kijken. Ik leg mezelf op om op zoek te gaan naar gelijkenissen en door de verschillen heen te kijken", zegt Kay. Daarom werkte ze ook een fotoproject uit rond dat thema. Met een reiskoffer vol foto's maakt ze een vergelijking tussen twee landen en culturen. Voor elke foto uit Zimbabwe is er een tegenhanger uit België. Ze daagt daarmee de kijker uit om doorheen de verschillen naar de gelijkenissen te zoeken. Zo is er bijvoorbeeld een foto van Belgische kinderen op een glijbaan versus Zimbabweaanse kinderen die van een rots glijden. Of een foto van een Belgisch meisje met een smartphone versus een Zimbabweans jongetje dat met een getekende gsm speelt. De implicatie is duidelijk. Kay: "De kinderen hebben misschien niet dezelfde middelen, maar ze spelen wel op dezelfde manier."

Voorbij de verschillen

"Ik wil mijn ervaringen over Zimbabwe delen en mensen op die manier doen afstappen van hun vooroordelen. België en Zimbabwe kunnen heel veel van elkaar leren. Als je voorbij de verschillen kijkt, vind je verrassend veel gelijkenissen", zegt Kay. Om mensen in Vlaanderen een stukje van Zimbabwe te leren kennen stapte de studente met haar aanbod naar de pers. Vier kranten en tijdschriften publiceerden het verhaal. De koffer reisde al rond langs verschillende evenementen, in samenwerking met o.a. haar gemeente. Verder ging Kay het boek voorlezen in scholen, bibliotheken, bij jeugdbewegingen en kinderopvang. "Op de agenda staat nog een lagere school voor buitengewoon onderwijs. Verschillende leerkrachten namen contact met me op nadat ze de artikels zagen in de krant, om te komen voorlezen in het kader van interculturele opvoeding. De prijs die ik won, zal de verdere druk van het boek mogelijk maken", besluit Kay.

5 artikels in nationale en lokale media:

Gazet van Antwerpen: 4 x oplage **100.000** + online

Het Laatste Nieuws: oplage **287.000** + online op HLN.be

Nieuwsblad.be: **900.000** bezoekers per dag

Publideluxe: oplage **58.000**

Ink Magazine KdG: oplage **9.000**

In 2014 maakten Klasse en VVOB de zomer-‘Yeti’ vanuit Suriname

Uit dit verslag mag al blijken, VVOB slaat de handen in elkaar met tal van Vlaamse onderwijsinstellingen en -organisaties. Nog een mooi voorbeeld daarvan is de vruchtbare samenwerking met Klasse. Dit is een belangrijke en creatieve component van de communicatie van het Vlaamse ministerie van Onderwijs en Vorming. Met media zoals nieuwsbrieven, websites en video's geven ze informatie over onderwijs en opvoeding aan specifieke doelgroepen.

De voorbije jaren hebben ze VVOB's verhaal van 'onderwijs voor ontwikkeling' regelmatig vertaald naar hun specifieke publiek. Op deze manier kan de onderwijssector in Vlaanderen kennismaken met onze programma's. Zij hebben immers het vermogen om het complexe verhaal van ontwikkelingssamenwerking dichter bij de leefwereld van leerlingen, leraars, directeurs en ouders te brengen.

Een van hun klasmedia was Yeti. Dit was tot eind 2014 het blad voor alle leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar. Elke editie maakten ze samen met één specifieke klas. In juni 2014 was het de beurt aan het vijfde leerjaar van de Openbare School Domburg in Paramaribo, Suriname. Samen met VVOB gingen ze er aan de slag met de leerlingen - voor een keer aan de andere kant van de oceaan. Het resultaat was opnieuw een prettig blad met soms een hoek af. "Dit nummer brengt je zomer tot leven. Honderd doetips. Duizend beelden. Tienduizend lettertjes."

www.vvob.be/yeti

"Wij zijn de Yeti-klas uit de hoofdstad Paramaribo. Suriname ligt aan de andere kant van de wereld. Toch spreken we Nederlands. Onze klas is een megamix van culturen: Javanen, Hindoestanen, Marrons, Creolen, Chinezen en Indianen. Sommige vijfdeklassers komen met de boot naar school. We dragen een uniform en groeten elke morgen de vlag. Na school gaan de stoerste klasgenoten kaaimannen kijken aan de oever van de Surinamerivier. Maar we verschillen niet zo veel van jullie. Thuis moeten we helpen met klusjes, konijnen en honden zijn onze favoriete huisdieren én we ♥ games. Trek samen met ons de zomer in!"

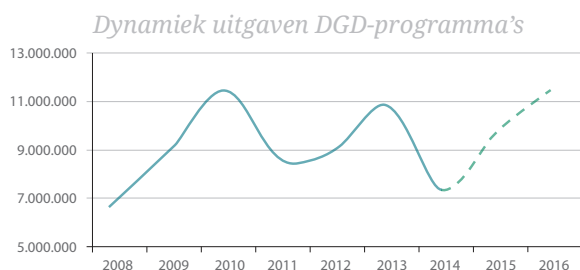
Sandjana

Financieel verslag

Fluctuaties van de omzet in de DGD-financiering

De totale omzet van VVOB bedraagt 7.910.581 euro in 2014. De omzet van de vzw kan gevoelig fluctueren over een periode van drie jaar. Dit is te verklaren vanuit de dynamiek van driejarenprogramma's die met financiering van de Belgische overheid (Directoraat Generaal Development) worden uitgevoerd. Tijdens het eerste jaar van zo'n programma (2008, 2011, 2014) is de besteding laag omdat veel partners in het Zuiden nieuw zijn. Die partners zijn meestal entiteiten van de overheid. Het vergt tijd om er formele en praktische afspraken mee te maken. Eens die afspraken er zijn en ze getest kunnen worden, toont zich de kracht van zo'n overheidsapparaat. De beoogde onderwijshervormingen worden immers meteen nationaal uitgerold. Het effect op de bestedingsgraad bij VVOB is dat deze gevoelig stijgt naar het einde van het tweede en het begin van het derde jaar, dus na de pilootfases in de beginperiode.

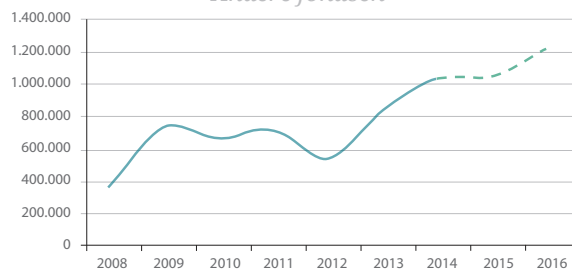
De relatief lage omzet van 6.873.048 euro van het DGD-programma in 2014 is dus deel van een terugkerend patroon. Voor 2015 en 2016 is een inhaalbeweging voorzien met omzetten tussen 9.500.000 en 11.500.000 euro. De beoogde bestedingsgraad van de voorziene 28.500.000 euro voor het DGD-meerjarenprogramma 2014-2016 is minstens 95%.

Uitgaven voor andere donoren: Vlaamse overheid, EU, DfID,...

Buiten de financiering van de federale overheid, heeft VVOB fondsen ontvangen van andere donoren voor een bedrag van 1.037.533 euro. Dit is 13% van de totale omzet.

De toelagen van de Vlaamse overheid bedragen in totaal 430.000 euro. Daarvan is 130.000 euro bestemd en uitgegeven voor een programma rond draagvlakversterking in Vlaanderen bij scholen (Scholenbanden). Daarnaast is er een toelage van 300.000 euro als bijdrage aan de structuurkosten van de vzw.

Andere fondsen

Verder zijn in programma's in Zambia en Rwanda respectievelijk 315.385 euro en 116.313 euro besteed. De donoren zijn de Europese Unie en de Britse gouvernementele ontwikkelingssamenwerking. Ten slotte ontving VVOB voor het aanleveren van gespecialiseerde kennis rond onderwijsvernieuwing in programma's van derden 102.118 euro.

Geleidelijke opvolging of vernieuwing van deze programma's is voorzien, onder andere via een nieuw EU-programma en een projectfinanciering van de *Elma Foundation*, telkens in Zambia. We verwachten dat de inspanningen om fondsen te werven ook in andere landen vruchten zullen afwerpen vanaf 2015.

Eigen vermogen

Het eigen vermogen steeg met 1,2% tot 2.694.059 euro ten opzichte van het vorige boekjaar. De koopkracht van dat eigen vermogen blijft behouden in een jaar met een lage inflatie.

Resultaat en resultaatsaanwending

De winst van het boekjaar 2014 komt uit op 33.785 euro. Deze winst en het overgedragen resultaat van 55.692 euro zijn in de resultaatsaanwending gebruikt voor de aanvulling van reserves, zoals 'sociaal passief'.

Balans

Het balanstotaal* bedraagt 7.167.195 euro ten opzichte van 4.136.207 euro in 2013. Dit verschil is voornamelijk terug te brengen tot de hierboven vermelde fluctuaties in de omzet.

Audit

De Algemene Vergadering van 19 juni 2014 heeft BDO aangesteld als bedrijfscommissaris voor de boekjaren 2014, 2015 en 2016.

De Raad van Bestuur heeft auditkantoor Mazars aangeduid om in de loop van 2014-2016 punctuele audits uit te voeren in de programma's in het Zuiden ter ondersteuning van de interne financiële controle.

*De aard van de financiële posities met betrekking tot de subsidies ten aanzien van de Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD) kennen het karakter van een rekening-courant. In het verleden werden de debet- en creditposities uitgesplitst weergegeven, enerzijds als diverse vorderingen (te ontvangen subsidies) en anderzijds als diverse schulden (vooruitbetalingen op subsidies). Om het aspect van rekening-courant beter tot uitdrukking te laten komen heeft het bestuursorgaan geoordeeld dat het waar en getrouw beeld van de jaarrekening beter gediend is met een nettopresentatie van beide posities, op basis waarvan in de jaarrekening over het boekjaar afgesloten op 31 december 2014 een diverse schuld is getoond. Onder toepassing van Art. 83 van het KB van 30 januari 2001 zijn de vergelijkende cijfers per 31 december 2013 op dezelfde wijze aangepast. Deze werkwijze werd vooraf afgestemd met de commissaris.

Balans

(alles in euro)

	2014	2013	2012
Activa			
A. Vaste activa	58.002	48.302	26.322
B. Vorderingen op ten hoogste één jaar	204.123	115.619	247.578
C. Liquide middelen en geldbeleggingen	6.820.848	3.911.055	5.096.375
D. Overlopende rekeningen	84.222	61.231	49.950
Totaal activa	7.167.195	4.136.207	5.420.225
Passiva			
A. Fondsen van de vereniging en overgedragen winst/verlies	2.694.059	2.660.274	2.607.451
B. Voorzieningen	222.888	165.000	94.940
C. Schulden op ten hoogste één jaar	4.250.248	1.310.933	2.717.834
Totaal passiva	7.167.195	4.136.207	5.420.225

Resultatenrekening

(alles in euro)

	2014	2013	2012
Kosten			
A. Structuurkosten	721.153	908.434	882.257
a. Diensten en diverse goederen	263.260	320.314	349.712
b. Personeelskosten	377.702	383.568	420.108
c. Afschrijvingen	16.791	12.909	17.610
d. Andere kosten	63.399	191.643	94.827
B. Beheerskosten	820.309	1.076.630	1.064.292
a. Personeelskosten	727.288	867.046	874.923
b. Audit, monitoring en evaluatie, leerprocessen	51.063	112.056	71.150
c. Andere	41.959	97.528	118.219
C. Operationele kosten (programmakosten)	6.375.308	9.634.904	7.464.246
a. DGD-programma	5.667.797	9.108.493	7.210.801
b. VAIS-programma (Scholenbanden)	129.627	126.953	118.476
c. Andere programma's	577.885	399.459	134.969
Totaal kosten	7.916.771	11.619.969	9.410.796
Opbrengsten			
a. Subsidies	7.917.884	11.640.226	9.316.038
b. Financiële opbrengsten	9.912	9.941	11.819
c. Overige opbrengsten	22.760	22.625	88.089
Totaal opbrengsten	7.950.556	11.672.792	9.415.946
Resultaatsverwerking			
Resultaat vóór resultaatsaanwending	33.785	52.823	5.151
Overdracht vorig boekjaar	55.692	-102.211	-107.361
Onttrekking aan eigen vermogen	0	102.211	0
	89.477	52.824	-102.211
Resultaatsaanwending	89.477	-2.869	0
Overdracht huidig boekjaar	0	55.692	-102.210

Verslag commissaris

Verslag van de commissaris aan de ledenvergadering van de vereniging Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en technische Bijstand VZW over het boekjaar afgesloten op 31 december 2014

Overeenkomstig de wettelijke en statutaire bepalingen, brengen wij u verslag uit in het kader van ons mandaat van commissaris. Dit verslag omvat ons oordeel over de jaarrekening en tevens de vereiste bijkomende verklaringen. De jaarrekening bevat de balans op 31 december 2014, de resultatenrekening voor het boekjaar afgesloten op die datum en de toelichting.

Verslag over de jaarrekening – oordeel zonder voorbehoud

Wij hebben de controle uitgevoerd van de jaarrekening van de vereniging Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en technische Bijstand VZW over het boekjaar afgesloten op 31 december 2014, opgesteld op grond van het in België van toepassing zijnde boekhoudkundig referentiestelsel, met een balanstotaal van 7.167.195,50 EUR en waarvan de resultatenrekening afsluit met een positief resultaat van het boekjaar van 33.784,73 EUR.

Verantwoordelijkheid van het bestuursorgaan voor het opstellen van de jaarrekening

Het bestuursorgaan is verantwoordelijk voor het opstellen van de jaarrekening die een getrouw beeld geeft in overeenstemming met het in België van toepassing zijnde boekhoudkundig referentiestelsel, alsook voor het implementeren van de interne beheersing die het bestuursorgaan noodzakelijk acht voor het opstellen van de jaarrekening die geen afwijking van materieel belang bevat, die het gevolg is van fraude of van fouten.

Verantwoordelijkheid van de commissaris

Het is onze verantwoordelijkheid een oordeel over deze jaarrekening tot uitdrukking te brengen op basis van onze controle. Wij hebben onze controle volgens de internationale controlestandaarden (ISA's) uitgevoerd. Die standaarden vereisen dat wij aan deontologische vereisten voldoen, alsook de controle plannen en uitvoeren teneinde een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de in de jaarrekening opgenomen bedragen en toelichtingen. De geselecteerde werkzaamheden zijn afhankelijk van de beoordeling door de commissaris, met inbegrip van diens inschatting van de risico's van een afwijking van materieel belang in de jaarrekening als gevolg van fraude of van fouten. Bij het maken van die risico-inschatting neemt de commissaris de interne beheersing van de vereniging in aanmerking die relevant is voor het opstellen door de vereniging van de jaarrekening, die een getrouw beeld geeft, teneinde controlewerkzaamheden op te zetten die in de gegeven omstandigheden geschikt zijn, maar die niet gericht zijn op het geven van een oordeel over de effectiviteit van de interne beheersing van de vereniging. Een controle omvat tevens een evaluatie van de geschiktheid van de

gehanteerde waarderingsregels en van de redelijkheid van de door het bestuursorgaan gemaakte schattingen, alsmede een evaluatie van de presentatie van de jaarrekening als geheel.

Wij hebben van het bestuursorgaan en van de aangestelden van de vereniging de voor onze controle vereiste ophelderingen en inlichtingen verkregen.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is om daarop ons oordeel te baseren.

Oordeel zonder voorbehoud

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van het vermogen en de financiële toestand van de vereniging Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en technische Bijstand VZW per 31 december 2014, alsook van haar resultaten over het boekjaar dat op die datum is afgesloten, in overeenstemming met het in België van toepassing zijnde boekhoudkundig referentiestelsel.

Verslag betreffende overige door wet- en regelgeving gestelde eisen

Het bestuursorgaan is verantwoordelijk voor het naleven door de vereniging van de wet van 27 juni 1921 op de verenigingen zonder winstoogmerk, de internationale verenigingen zonder winstoogmerk en de stichtingen, en van de statuten, alsook van de wettelijke en bestuursrechtelijke voorschriften die van toepassing zijn op het voeren van de boekhouding.

In het kader van ons mandaat en overeenkomstig de Belgische bijkomende norm bij de in België van toepassing zijnde internationale auditsstandaarden (ISA's), is het onze verantwoordelijkheid om, in alle van materieel belang zijnde opzichten, de naleving van bepaalde wettelijke en reglementaire verplichtingen na te gaan. Op grond hiervan doen wij de volgende bijkomende verklaringen die niet van aard zijn om de draagwijdte van ons oordeel over de jaarrekening te wijzigen:

- Onverminderd formele aspecten van ondergeschikt belang, werd de boekhouding gevoerd in overeenstemming met de in België van toepassing zijnde wettelijke en bestuursrechtelijke voorschriften.
- Wij dienen u geen verrichtingen of beslissingen mede te delen die in overtreding met de statuten of de wet van 27 juni 1921 op de verenigingen zonder winstoogmerk, de internationale verenigingen zonder winstoogmerk en de stichtingen zijn gedaan of genomen.

Zaventem, 11 juni 2015

BDO Bedrijfsrevisoren Burg. Ven. CVBA
Commissaris
Vertegenwoordigd door Bert Kegels

Bijlage

Bestuursorganen van VVOB vzw in 2014

Hieronder vind je een overzicht van de leden van de algemene vergadering van VVOB vzw. De mensen die ook lid zijn van de raad van bestuur, staan bovenaan de lijst.

Voorzitter: Dhr. Stefaan Van Mulders, Administrateur-generaal Agentschap Jongerenwelzijn

Mevr. Ann Brusseel, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Mevr. Michèle Deworme, Diensten van de Minister van Ontwikkelingssamenwerking, Indirecte Samenwerking

Prof. Koen De Feyter, Voorzitter VLIR-UOS, Universiteit Antwerpen

Mevr. Lynn De Groot, Departement Financiën en Begroting

Dhr. Jos Geysels, Voorzitter 11.11.11

Dhr. Marc Hendrickx, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Mevr. Judith Kerkhof, Expert onderwijs en ontwikkelingssamenwerking

Mevr. Ruth Lamotte, Vlaams ministerie van Onderwijs en Vorming, horizontaal beleid

Dhr. Luc Lathouwers, Secretaris-generaal Departement Bestuurszaken

Dhr. Toon Martens, Algemeen Directeur Katholieke Hogeschool Leuven

Dhr. Peter Moors, Directeur-generaal, FOD, Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, DGD

Dhr. Marc Olivier, Erevoorzitter Vlaams Parlement, stichtend lid

Mevr. Sabine Poleyn, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Dr. Björn Possé, Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek

Dhr. Jan Roegiers, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Mevr. Inge Roggeman, Afgevaardigde V.I.W.

Dhr. Jef Tavernier, Expert onderwijs en ontwikkelingssamenwerking

Mevr. Heidi Vander Poorten, Directeur Gelijke Kansen in Vlaanderen, DAR

Dhr. Luc Van de Velde, Algemeen Directeur Erasmushogeschool Brussel

Dhr. Yvan Verbauwhede, Coördinerend inspecteur Vlaams ministerie van Onderwijs en Vorming, Onderwijsinspectie

Mevr. Kristien Verbrugghen, Directeur VLIR-UOS

Dhr. Koen Verlaeckt, Secretaris-generaal Internationaal Vlaanderen

Dhr. Christian Verougstraete, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Mevr. Mieke Vogels, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Mevr. Ulla Werbrouck, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Mevr. Soetkin Bauwens, OVSG

Dhr. Patrick Blondé, Afgevaardigde VLHORA

Mevr. Lisbet Colson, Coördinator VSKO

Mevr. Simone Goetschalckx, Afgevaardigde VLHORA

Prof. Paul Janssen, lid VLIR-UOS, Universiteit Hasselt

Prof. Marc Nyssen, lid VLIR-UOS, VUB

Dhr. Rudi Schollaert, Expert onderwijs en ontwikkelingssamenwerking

Dhr. Roger Standaert, Expert onderwijs en ontwikkelingssamenwerking

Dhr. Walter Thiebaut, Voorzitter Stichting V.I.W.

Mevr. Raymonda Verdyck, Afgevaardigd bestuurder GO!

Dhr. Johan Verstreken, Vlaams Volksvertegenwoordiger

Colofon

VVOB, de Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en technische Bijstand, is een vzw die ontwikkelingsprogramma's implementeert in de onderwijssector.

Onze kerntaak is technische bijstand verlenen in programma's in het Zuiden. Daarmee levert VVOB een belangrijke bijdrage aan de lokale capaciteitsopbouw, een middel om duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding te stimuleren.

Met de steun van
**DE BELGISCHE
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING .be**

De digitale versie van dit jaarverslag en de Engelse vertaling vind je op www.vvob.be.

Dit jaarverslag kwam tot stand dankzij de inzet van alle VVOB-medewerkers en -partners.

Teksten

Bart Dewaele, Caroline Decombel, Dang Tuyet Anh, Debby Van Paesschen, Doudou Holyde Kafuti, Elke Vanwildemeersch, Els Broothaers, Filip Lenaerts, Gemma Marie Musengeneza, Hans Zult, Jan Geusens, Jef Peeraer, Katrien Goris, Lieve Leroy, Maaïke Smulders, María Gracia Fonseca, Marie-Pierre Ngoma, Melissa Prosec, Michael Gumunyu, Michel Pauwels, Michelle Vanherck, Nguyen Thi Chau, Nico Vromant, Paul Bottelberge, Rosanda Courtar, Sara Fobelets, Soetkin Bauwens, Sokalyan Mao, Stefaan Van Mulders, Sven Rooms, Tille van Horenbeeck, Tinashe Chigama, Yves Tankwey Sapa

Foto's

Alex Mahe Mukizwa, Charlotte Chishava, Debby Van Paesschen, Doudou Holyde Kafuti, Elke Vanwildemeersch, Els Broothaers, Filip Lenaerts, Gemma Marie Musengeneza, Hans Zult, Jef Peeraer, Kay Minne, Klasse, Koninklijk Atheneum Mariakerke, Lieve Leroy, Marieke Van Lysebetten, Melissa Prosec, Michael Gumunyu, Michelle Vanherck, Odisee, RMIT University Vietnam, Rosanda Courtar, Tran Thi Thuy, Virak Uon, Yves Tankwey Sapa

Coördinatie en eindredactie: Erik Merens en Els Broothaers

Lay-out: Els Broothaers

Verantwoordelijke uitgever: Bart Dewaele

Disclaimer

De Vlaamse, Belgische, Britse en Europese overheid kunnen niet verantwoordelijk gesteld worden voor de inhoud van deze publicatie.

Dank aan RoSa vzw om mee de genderneutraliteit van dit verslag te bewaken.

www.vvob.be

 www.facebook.com/vvobvzw

 [@VVOBvzw](https://twitter.com/VVOBvzw)

VVOB vzw | Handelsstraat 31 | B-1000 Brussel

T • +32 (0)2 209 07 99 | **F** • +32 (0)2 209 07 98

E • info@vvob.be

